Частное учреждение образования
«Институт современных знаний имени А. М. Широкова»

Факультет гуманитарный
Кафедра менеджмента и коммуникаций

СОГЛАСОВАНО
Заведующий кафедрой
Мотульский Р. С.
____
25.06.2025 г.

СОГЛАСОВАНО
Декан факультета
Иноземцева И. Е.
____
25.06.2025 г.

ЭТНОГРАФИЯ, МИФОЛОГИЯ И ФОЛЬКЛОР БЕЛОРУСОВ

*Электронный учебно-методический комплекс
для обучающихся специальности
6-05-0314-03 Социально-культурный менеджмент и коммуникации*

Составитель
Углик И. Г., доцент кафедры менеджмента и коммуникаций Частного учреждения образования «Институт современных знаний имени А. М. Широкова», кандидат исторических наук

Рассмотрено и утверждено
на заседании Совета гуманитарного факультета
протокол № 2 от 30.09.2025 г.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

УДК 39(476)(075.8)

Р е ц е н з е н т ы:

кафедра философии и логики учреждения образования «Минский государственный лингвистический университет» (протокол № 11 от 18.06.2025 г.);

Бобрович В. И., доцент кафедры истории и социальных наук государственного учреждения образования «Минский государственный лингвистический университет», кандидат философских наук.

Рассмотрено и рекомендовано к утверждению
кафедрой менеджмента и коммуникаций
(протокол № 12 от 29.05.2025 г.)

Э91 **Углик, И. Г.** Этнография, мифология и фольклор белорусов : учеб.-метод. комплекс для обучающихся специальности 6-05-0314-03 Социально-культурный менеджмент и коммуникации [Электронный ресурс] / Сост. И. Г. Углик. – Электрон. дан. (0,5 Мб). – Минск : Институт современных знаний имени А. М. Широкова, 2026. – 86 с.

Систем. требования (миним.): процессор с частотой 1 ГГц, 1 ГБ оперативной памяти, 1 ГБ свободного места на жестком диске ; персональный компьютер под управлением ОС Microsoft® Windows® 7 и выше ; macOS® Leopard® и выше или мобильное устройство под управлением Android® 4.x и выше ; iOS® 9.x и выше ; Adobe Reader для соотв. ОС (или аналогичное приложение для чтения PDF-файлов).

Номер гос. регистрации в РУП «Центр цифрового развития» 1132646037 от 09.02.2026 г.

Учебно-методический комплекс представляет собой совокупность учебно-методических материалов, способствующих эффективному формированию компетенций в рамках изучения дисциплины «Этнография, мифология и фольклор белорусов».

Для студентов вузов.

ISBN 978-985-547-533-1

Ó Институт современных знаний имени А. М. Широкова, 2026

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Введение

Целевые ориентиры учебной дисциплины определяются нормативными требованиями к содержанию и уровню подготовки для получения первой ступени высшего образования. Они связаны с развитием профессиональных навыков обучаюшихся, формированием у них знаний и умений, необходимых как для профессиональной деятельности, так и для повышения общей компетентности и уровня культуры.

Этнография, мифология и фольклор являются основными дисциплинами при изучении традиционной (народной) культуры этноса. Они охватывают широкий спектр вопросов этногенеза, этнической истории, типов материальной и духовной культуры народа. Этнографический материал составляет существенную часть музейной коллекции краеведческих, этнографических музеев.

Цель курса – изучение этнографии, мифологии и фольклора Беларуси; формирование у обучающихся современных способов и приемов профессиональной деятельности и формирование культуры личности будущих специалистов в системе общего и профессионального образования.

Задачи курса:

– определить понятий этнографии, мифологии, фольклора;

– выявить основные виды этнических общностей;

– изучить этногенез и этапы этнической истории белорусов;

– изучить традиционную материальную культуру белорусов;

– изучить обычаи и обряды белорусов;

– изучить мифологию белорусов;

– изучить фольклор белорусов;

– выявить этнокультурную специфику традиционной культуры белорусов.

Дисциплина «Этнография, мифология и фольклор белорусов» входит в комплекс исторических дисциплин, таких как «Археология», «История», «Нумизматика», «Краеведение», другие.

После изучения курса студент **должен знать:**

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

– основные теоретико-методологические проблемы, категории этнографии, мифологии и фольклора;

– научные подходы к анализу этнических явлений;

– специфику этнических процессов, тенденции развития современного мира.

Студент должен **уметь:**

– использовать идеи и категории этнологии при анализе мировоззренческих, социокультурных и профессиональных проблем и ситуаций;

– оценивать перспективы развития современных этнических процессов, предлагать пути разрешения возникающих этнических проблем.

Студент должен **владеть:**

– основными методами этнографического, фольклорного исследования, изучения мифологии.

– основными приемами анализа специфики этнических процессов в Беларуси и современном мире.

– методами и приемами сбора полевого этнографического материала;

В основу отбора содержания курса и его структурирования положены следующие принципы:

– **принцип научности**, требующий рассмотрения этнографии и этнологии в качестве предмета объективного научного исследования в их системных и динамичных формах со специфическим понятийным аппаратом;

– **принцип связи теории с практикой**, предполагающий ориентацию теоритического знания на решение практических задач;

– **принцип системности**, предполагающий изучения предмета как структуированного целого с устойчивыми элементами, обеспечение единства отдельных частей курса, взаимосвязи основных понятий, связи с другими учебными дисциплинами и предметным блоками.

– **принцип историчности, предполагающий рассмотрение** предмета как видоизменяющейся в культурно-историческом поле системы.

РЕПОЗИТОРИЙ МСЗ

Содержание дисциплины базируется на основных отечественных и зарубежных методологических подходов в этнографии, мифологии и фольклоре, работах Э. Тэйлора, Дж. Фрэзера, К. Леви-Стросса, Л. Леви-Брюля, Б. Малиновского, О. Фробениуса, В. Проппа, Ю. Бромлея, других. Фактографическая база основывается на работах этнографов XIX – XX вв. А. Сержпутовского, Е. Карского, Н. Никифоровского, П. Бессонова, В. Василевича, других.

В ходе обучения применяются технические средства обучения – видео, аудиоматериалы (записи аутентичного фольклора).

Основные формы организации обучения и разнообразие видов учебной деятельности.

В процессе преподавания дисциплины используются следующие формы и методы обучения и воспитания:

– учебная лекция;

– семинарские и практические занятия;

– проблемная беседа, коллоквиум;

– управление научной и творческой работой (разработкой и проведением лекционных, семинарских и практических занятий, мультимедийных презентаций, разработкой и подготовкой дидактических материалов к занятиям и др.).

Рекомендованные формы самостоятельной работы обучающихся

– выполнение тестовых заданий;

– написание письменной контролной работы, эссе;

– конспектирование обязательной литературы к семинарским занятиям, работа с первоисточниками;

– использование интернет-ресурсов: поиск информации в сети, использование баз данных информационно-поисковых и информационно-справочных систем;

Средства диагностики результатов учебной деятельности

Для оценки достижений магистранта используется следующий диагностический инструментарий:

– тестирование;

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

– устный и письменный опрос во время практических занятий;

– защита выполненных на практических занятиях индивидуальных заданий;

– выступление на конференции по подготовленному реферату;

– сдача экзамена по дисциплине.

Подготовка студента ведется в соответствии с требованиями А 4-3, САК–1, ПК – 12.

Форма получения высшего образования – очная, заочная.

Форма текущей аттестации по дисциплине – зачет.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

1. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ

ЗМЕСТ ЛЕКЦЫЙНЫХ ЗАНЯТКАЎ
(курс лекцый)

Тэма 1. Паняцці традыцыйна-бытавой культуры

Этнаграфія, міфалогія, фальклор вывучаюць у асноўным традыцыйную культуру. Традыцыйна-побытавая культура беларусаў – адзін з найбольш устойлівых кампанентаў этнічнай культуры. Гэта тлумачыцца пераважна вясковым ладам жыцця большасці жыхароў Беларусі (аж да апошняга часу), адносна слабой дынамікай мадэрнізацыйных працэсаў і, як паследак, кансервацыяй традыцыйных форм вясковай культуры. Пад традыцыйнай культурай у беларускай навуцы маецца на ўвазе пераважна культура другой паловы XIX – пачатку XX ст. – часу, які найбольш дасканала вывучаны этнографамі і фалькларыстамі. Разам з тым традыцыйная матэрыяльная культура, зразумела, не абмяжоўваецца ў сваім гістарычным існаваннні дадзеным перыядам, які, па сутнасці, быў апошнім у развіцці традыцыйнай культуры, у класічным разуменні гэтага паняцця, але ахоплівае больш храналагічна глыбінныя пласты.

Этнаграфія – гэта гістарычная дысцыпліна, якая вывучае вызначанае кола з'яў традыцыйнай культуры – матэрыяльную (жыллё, адзенне, ежа, сельскагаспадарчую тэхніку, промыслы і рамёствы, транспартныя сродкі), духоўную (звычаі і абрады, быт, магію). Прадметная вобласць этналогіі заходзіць у сферы даследавання фальклору, міфалогіі, а таксама іншых навук – гісторыі, лінгвістыкі, сацыялогіі, дэмаграфіі, антрапалогіі. Акрамя гэтага, этналогія мае больш высокі тэарэтычны ўзровень, бо мае справу пераважна не з вопісамі і класіфікацыяй этнаграфічных з'яў, а з канцэптуальнымі сістэмамі, працэсамі. Этнаграфія вывучае пераважна тыпы матэрыяльнай і духоўнай культуры, іх змены ў прасторы і часе.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

У цэнтры даследавання этнаграфіі знаходзіцца этнас. Этнасам называецца ўстойлівая супольнасць людзей, якую адрозніваюць тэрыторыя кампактнага (а таксама дысперснага) пражывання, этнічная самасвядомасць, этнанім, гісторыка-культурная анамастыка, спецыфічная мова, этнаспецыфічная і поліэтнічная культура, у тым ліку – бытавая, вызначаная палітычная (патэстарная), эканамітчная сістэмы, своеасаблівыя сацыяльна-дэмаграфічныя паказчыкі, этнапсіхалогія, уяўленні аб агульнасці паходжання, агульных продках, антрапалагічны воблік.

Этнас – паняцце гістарычнае. Пад уплывам гегельянства, эвалюцыянізму склалася ўяўленне аб гістарычнай іерархіі, развіцці этнічных утварэнняў – ад радавой грамады, племені, народнасці – да нацыі. Злучэнне этнасу і дзяржавы з дэмакратычным ладам жыцця і рынкавай эканомікай, што забяспечвае ўсталяванне функцыянавання шырокага спектру кампанентаў этнасу, – з'ява сучаснай, пераважна еўрапейскай, цывілізацыі.

Асноўнай вызначальнай адметнасцю нацыі з'яўляецца спалучэнне этнаса і краіны па прынцыпу адзін (тытульны) этнас і адна дзяржава. Таксама для нацыі ўласцівы адзінства эканамічнага жыцця, мовы і этнічнай самасвядомасці.

Беларусы як індаеўрапейскі этнас з'яўляецца часткай еўрапейскага этнакультурнага, антрапалагічнага кангламерата. Беларусы склаліся на аснове злучэння двух індаеўрапейскіх этнічных утварэнняў – славян і балтаў (асіміляцыі балтаў славянамі) пры сегментарным уздзеянні мангалоідаў на паўночным усходзе (магчыма, фіны былі асіміляваны яшчэ балтамі). Гэта адрознівае беларускі этнас ад суседніх рускага і ўкраінскага, склаўшыхся ў выніку асіміляцыі славянамі адпаведна мангалоідаў (фінаў) на рускіх землях і цюркскіх народаў (сарматаў, хазар, іншых) на ўкраінскіх. Асноўныя этнакультурныя, этнагенетычныя працэсы на беларускіх землях адпавядалі агульнаеўрапейскім і ўсходнееўрапейскім метакультурным працэсам і тэндэнцыям – каланізацыйнай міграцыі індаеўрапейцаў у II тыс. да н. э. (землі Беларусі былі цалкам заняты другой хваляй міграцыі балтаў), а таксама міграцыйнай экспансіі славян у

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

VI ст. н. э. (Пражская культура). На беларускіх землях рассяліліся плямёны крывічоў, радзімічаў, дрэгавічоў.

Паступова пачалося ўтварэнне вялікіх патэстарных, палітычных супольнасцей, аб'яднаных адносна слабой уладай асобных гарадскіх цэнтраў. Інспіруючым элементам гэтага працэса на ўсходнеславянскіх землях была наяўнасць нарманаў (шведаў, датчан, нарвежцаў), якія з дружынамі цэнтралізавалі ўладу. Так узніклі княствы (называліся таксама "землі"), існаванне якіх грунтавалася на наяўнасці гарадскіх, іншых пасяленняў (умацаваных пасяленняў князёў, рамеснікаў, купцоў, ваенных дружын). Землі крывічоў першапачаткова ўваходзілі ў так званую "Верхнюю Русь" (гэта даследчыцкая назва), буйным цэнтрам якой быў Ноўгарад. Акрамя крывічоў гэтыя землі займалі словені, шматлікія фіна-угорскія, балцкія плямёны.

Нашыя землі з Полацкім (палачанамі), Тураўскім княствамі зрабіліся часткай Русі (так званай Кіеўскай Русі), буйнымі цэнтрамі якой, акрамя Кіева, былі Ноўгарад і Полацк. Паступова на аснове крывічоў пры актыўным удзеле дрэгавічоў, радзмічаў, таксама балтаў – літвы, яцвягаў – пачаліся працэсы інтэграцыі і кансалідацыі ўсходнеславянскіх плямёнаў вакол Полацкага княства. Ішоў фундаментальны для этнагенезу беларусаў працэс асіміляцыі славянамі балцкіх плямёнаў, што працягвалася прыблізна з VI па IX ст. Працэс узаемадзеяння мігрантаў славян і балтаў быў спакойны, зафіксавана толькі некалькі (2–3) спаленых балцкіх гарадзішчаў. Паступова на беларускіх землях пачала дамінаваць культура ўсходніх славян. Потым, недзе з XIII ст. зніклі племянныя назвы, выпрацаваліся агульныя асаблівасці мовы, культуры. З прыняццем хрысціянства на Беларусі з'явіліся этнічныя маркеры хрысціянскага паходжання – базілікальны тып храма, вольная кампазіцыя фрэсак.

Беларускі этнас склаўся прыблізна ў XV ст., аб чым сведчаць наяўнасць старабеларускай літаратурнай, дзелавой мовы, этнічнай самасвядомасці – назваў літва, ліцвіны, русіны, назваў густорыка-культурных рэгіёнаў – Белая Русь, Чорная Русь, Палессе, Падляшша, Літва, агульнай назвы зямель – Літва, асаблівасцей культуры – літаратуры (летапісы), беларускай готыкі (культавых

будынкаў, абарончага дойлідства), выяўленчага мастацтва (беларуская ікона), пластыкі, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Пачалі фармавацца этнаграфічныя рэгіёны – Падзвінне, Падняпроўе, Панямонне, Цэнтральная Беларусь, Заходняе, Усходняе Палессе.

Этнаграфія вывучае матэрыяльную – жыллё, адзенне, ежу, сельскагаспадарчую тэхніку, промыслы і рамёствы, а таксама духоўнаю – звычаі, абрады, замовы, магію – традыцыйную культуру этнасу.

Міфалогія – навука, якая вывучае міфы, а таксама свод міфаў пэўнай краіны. Таксама пад міфалогіяй разумеюць нешта незвычайнае, тое, што не адпавядае рэчаіснасці. Міфалогія вывучае віды міфаў, міфалагічных персанажаў – багоў, нячысцікаў, іншых.

Фальклор – вусная народная творчасць. Яна падзялаецца на празаічную – казкі, лягенды, паданні, былічкі, а таксама паэтычную – каляндарныя, сямейныя, пазаабрадавыя песні, дзіцячы фальклор.

У аснову этнаграфічнага даследавання Беларусі пакладзены працы Я. Карскага, Е. Раманава, М. Нікіфароўскага, ішшых даследчыкаў другой паловы XIX – пачатку XX ст., а таксама работы сучасных этнографаў А. Курыловіч, Л. Ракавай, В. Бялявінай, Г. Каспятовіч, іншых.

Тэма 2. Традыцыйнае жыллё

Жытло, поруч з прыладамі працы, – найбольш старажытныя з помнікаў матэрыяльнай культуры Беларусі. Першыя парэшткі іх былі знойдзены на верхнепалеалетычных стаянках Бердыж і Юравічы на Усходнім Палессі. Далей, за часам бронзавага і жалезнага вякоў, на Беларусі існавалі розныя тыпы жытла – пераважна балцкія доўгія шматкамерныя простакутныя і, радзей, квадратныя дамы слупавой і змешанай канструкцыі, а таксама невялікія круглыя ці блізкія да квадрату напаўзямляначныя хаты мілаградскай культуры, наземныя слупавыя і зрубныя збудовы (аднакамерныя зрубы) зарубінецкай ды іншых культур Паўднёвай Беларусі.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Этнаспецыфічная асаблівасць старажытнага жытла на нашых землях – ягоная пераважна слупавая канструкцыя, г. зн., што сцены хаты складаліся з вертыкальных бярвенняў-слупоў ці паміж імі гарызантальна закладаліся бярвёны сцяны. Гэтая канструкцыйная асаблівасць звязваецца даследчыкамі з балцкім этнасам, які займаў большую частку беларускіх зямель у тыя часы. Славяне, што пачалі масавую каланізацыю Беларусі з другой паловы I тыс. да н. э., прынеслі іншы тып жытла – паўзямлянaчную ці зямлянaчную збудову з глінянаю ці каменнаю печкаю ў куце, дзе больш значнае месца займалі зрубныя канструкцыі, хаця слупы па кутах і заставаліся.

З часоў славянскай каланізацыі на нашых землях паступова распаўсюдзіўся вядомы з раскопак тып старабеларускай вясковай пабудовы — невялікі зруб з каменнямі пад ніжнімі вянцамі, з пераважна землянымі або глінабітнымі ці, радзей, зробленымі з дошак падлогамі, а таксама, як можна меркаваць, з двухскатнымі стрэхамі, глінабітнымі печкамі на драўляных каркасах ці на гліняна-каменнай аснове. Паступова жытло зрабілася цалкам наземным, хаця існавалі і зямлянaчныя і паўзямлянaчныя хаты (хутчэй, як праява славянскай этнічнай спецыфікі), якія з часам саступілі месца больш функцыянальна дасканаламу жытлу.

На Беларусі склаўся пэўны характэрны комплекс сельскіх паселішчаў. Асноўныя назвы іх – вёска, сяло, слабада, ваколіца, засценак, мястэчка. Вёска (слова ўзнікла ад старажытнаславянскага “весь”) – асноўны тып вясковага паселішча – гэтак называлася, незалежна ад памераў, кампактнае пасяленне сялян. Зазвычай вёска не мела вялікіх сакральных, адміністрацыйных пабудоў; акрамя сялянскіх сядзіб, у ёй магла размяшчацца, хіба, карчма. Сяло да пачатку XIX ст. было досыць пашыранай назвай сельскага паселішча. Ад вёскі яно адрознівалася больш буйнымі памерамі, а таксама наяўнасцю адміністрацыйных установ, храмаў, адносна буйных кірмашоў. Пасля правядзення ў XVI ст. валочнай рэформы колькасць селішчаў з назвай сяло (хаця там магло не быць адміністрацыйна-культавых установ) значна павялічылася – рэформа была зарыентавана на ўтварэнне вялікіх планава дасканалых вулічных пасяленняў. У XVIII ст., у

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

сувязі з неабходнасцю засялення новых зямель пасля спусташальных войнаў XVII і пачатаку XVIII стст., колькасць новазаснаваных селішчаў з такой назвай рэзка вырасла. Разам з тым, пасля далучэння да Расеі сёлы паступова страчвалі свае старажытныя тыпалагічныя прыкметы, і на нашых землях пачала дамінаваць назва вёска. Слабодамі называліся пасяленні, жыхары якіх у XVII–XVIII стст. вызваляліся на пэўны час ад выплаты падаткаў, мелі льготы ў выкананні павіннасцяў з прычыны дрэннай якасці глебы (адсюль, магчыма, этымалогія слова слабада – паслабленні). Пазней слабодамі сталі называцца пасяленні рамеснікаў каля гарадоў, якія адсланіліся ад сельскай гаспадаркі, але не зрабіліся гараджанамі.

Характэранай асаблівацю беларускіх сельскіх паселішчаў з'яўляюцца ваколіцы – невялікія пасяленні дробнай шляхты, зазвычай агароджаныя плотам (там маглі жыць і зямяне, баяры – пераходныя групы паміж шляхтай і сялянамі). Тыпалагічна да ваколіцы быў падобен засценак – пасяленне, узніклае ў выніку “Уставы на валокі” за межамі (“сценамі”) зямлі, адмыслова падзеленай між сялян. Такія дзялкі зазвычай аддаваліся ў арэнду дробнай шляхце. Ваколіцы і засценкі з цягам часу пераўтварыліся ў вёскі ці зніклі. Памежнае становішча ад гораду да вёскі займала мястэчка адносна буйное селішча, вядомае на нашых землях з XV ст. Заснаванае па каралеўскім прывілеі (ці самазвана), мястэчка абавязкова наладжвала таргі, а таксама кірмашы. Пачасту яно мела й адміністрацыйныя ды культавыя ўстановы, сядзібу феадала. Насельніцтва мястэчка складалі гандляры, рамеснікі, сяляне.

Што да памераў паселішчаў, то ім былі ўласцівы рэгіянальныя адрозненні. Там, дзе была праведзена валочная рэформа, – г. зн. у заходніх і цэнтральных частках беларускіх зямель, вёскі вызначаліся адносна буйнымі памерамі – параўнальна з вёскамі паўночнага ўсходу, дзе рэформа цалкам не была праведзена.

Планіроўка сядзібы таксама мела істотныя рэгіянальныя адрозненні, звязаныя з папярэднімі асаблівасцямі. Увогуле на Беларусі вылучаюцца наступныя тыпы планіровак: пагон – калі ўсе будынкі ставяцца ў адзін рад (пагон бывае

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

аднарадны, двухрадны, трохрадны), вяночны (двор утварае замкнёны абшар), Г-падобны, свабодны, з нязвязанымі пабудовамі. У Цэнтральнай Беларусі, Панямонні, Палессі – там, дзе была праведзена валочная рэформа, – бытаваў пагон, які й рэкамендаваўся палажэннем рэформы, калі сядзіба мусіла размяшчацца побач з замацаванай валочнай зямлёй. Даўжэзныя пагоны, што мясціліся ў шэраг адзін за адным уздоўж наўпростай доўгай вуліцы, складалі асаблівасць традыцыйнай сельскай забудовы адзначаных беларускіх рэгіёнаў. Двухрадны пагон, калі будынкі сядзібы ішлі двума паралельнымі радамі, быў у большай ступені распаўсюджаны ў паўночна-ўсходніх раёнах Беларусі. На паўночным усходзе панаваў вяночны тып забудовы, адзначаны даследчыкамі ў канцы XVIII ст. у Полацкім намесніцтве і Крычаўскім графстве.

Тыповы набор гаспадарчых пабудоў таксама вылучаўся рэгіянальнымі і этнаспецыфічнымі характарыстыкамі. У яго ўваходзілі хата, да якой прымыкалі камора ці варыўня, клець (на захадзе называлася свіран), хлявы (хлеў для коней – стайня), павець, адрына ці пуня — збудова для захавання сена, пограб (склеп), гумно з сушылкай (ёўняй, асеццю) ці без яе, лазня, калодзеж (студня); двор быў абгароджаны плотам, замётам. У XVII–XVIII стст. меліся і спецыяльныя ямы-сховішчы, у якіх наводдаль ад вёскі, у глухіх месцах, хавалі ежу і прадметы хатняга ўжытку – асабліва падчас ваенных дзеянняў.

Цэнтральнае месца у сядзібе займала хата (ізба, дом – добрая хата, халупа – дрэнная). Найбольш старадаўняя хата – аднакамерны будынак, да якога потым дадалі сенцы — так утварыўся двухкамерны будынак. Далейшая эвалюцыя хаты адбывалася праз ускладненне планіроўкі. Хутчэй за ўсё, першым трохкамерным будынкам быў у старажытнасці гэткі, што меў планіроўку хата+сенцы+клець. Потым, за выключэннем рэгіёнаў Цэнтральнай Беларусі, клець адасобілася, а хата зрабілася двухкамернай: хата+сенцы — прычым у пэўных рэгіёнах у сенцах маглі спаць.

Далейшая эвалюцыя планіроўкі жытла звязана з пераходам да трохкамернай планіроўкі хата+сенцы+камора. Саму хату будавалі выключна з дрэва (цвікі таксама былі драўлянымі) – яліны, хвоі. На ніжнія вянцы выкарыстоўвалі

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

дуб. Пад вуглы, а таксама, радзей, пад сярэдзіну будынку падкладалі дубовыя “штандары”, прастора між якімі запаўнялася не надта тоўстымі бярвеннямі ці гарбылямі, а таксама вертыкальнымі чурбакамі. Замест штандараў маглі выкарыстоўваць камяні-валуны, паміж якіх насыпалася дробнае каменне; іншым разам хату ставілі непасрэдна на зямлю.

Канструкцыйныя асаблівасці хаты маюць як поліэтнічныя, так і этнаспецыфічныя рысы. Да першых адносіцца зрубны характар будоўлі, уласцівы таксама суседзям – рускім, украінцам, літоўцам, палякам.

Характэрныя планіровачныя асаблівасці беларускага жытла: замкнёны двор, аднарадная, лінейная забудова набліжае яго да польскага, чэскага, славацкага. Тое ж тычыцца канструкцыйных асаблівасцяў: шырокае ўжыванне зрубнай і слупавой канструкцый для збудавання сцен, умацаванне столі на адной бэльцы, адсутнасць суцэльнага падмурку, інш. Поліэтнічны характар таксама мае звычай падкладання каменя пад падмурак (тое ж у Літве, Латвіі, на Пскоўшчыне).

Што да этнаспецыфічных рыс, дык трэба адзначыць вонкавае адрозненне беларускай хаты ад пабеленай украінскай, а таксама рускай, якая досыць часта размяшчалася на падклецці. Вялікія пагонныя двары таксама характэрна вылучаюць беларускае традыцыйнае жытло ад украінскага і рускага. Такія тыповыя рысы, як колькасць і размяшчэнне вокан (тут назіраюцца аналогіі з украінцамі), наяўнасць прызбы утвараюць характарыстычныя элементы беларускага жытла.

Адметнымі рысамі вызначаўся і інтэр'ер хаты. Як пазначалася вышэй, да другой паловы XIX ст. яна была пераважна курнай, і працэс усталявання комінаў ішоў досыць марудна. Як сведчыў у канцы 20-х гг. XIX ст. К. Кантрым, у хатах без коміну ў той час на Палессі жыла нават дробная шляхта. Адтуліна для дыму рабілася над дзвярыма, дым выходзіў таксама праз адтуліну ў столі пасярэдзіне хаты, што закрывалася зверху, і зразумела – праз вокны.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Тэма 3. Традыцыйная адзенне

Традыцыйнае беларускае адзенне, асабліва жаночы строй, багатае этнакультурным зместам. Адзенне, якое сумяшчае утылітарны, мастацкі, знакавасімвалічны элементы, у найбольшай ступені, параўнальна з іншымі відамі матэрыяльнай культуры, сінтэзуе розныя бакі культуры этнасу.

Традыцыйнае адзенне амаль цалкам саматужна выраблялася з сваёй сыравіны і, пераважна, – жанчынамі. Адзенне рабілася з ільну, валокан канапель, жывёльнай скуры, воўны. Шлях да гатовага вырабу быў досыць працяглы і ўлучаў шэраг паслядоўных аперацый. Так, сцябліны льну ці канаплі спачатку мачылі, потым мялі на спецыяльнай мялцы, трапалі, часалі грэбнямі і шчоткамі, а толькі потым сталі прасці — на адмысловай дошцы ці на калаўроце з колам. Пражу намотвалі на матавіла, сушылі, пачасту – бялілі, снавалі і нарэшце пачыналі ткаць.

Фарбавалі самі. Варта адзначыць, што да з’яўлення фабрычных тэхналогій у летнім адзенні беларусаў пераважалі натуральныя белыя колеры; тое ж тычылася і зімовай вопраткі. Воўнавую тканіну на андаракі, нагавіцы, камізэлькі традыцыйна фарбавалі. Да рамеснікаў звярталіся, калі трэба было вырабляць верхняе адзенне, якасныя віды абутку, пэўнае формы галаўныя уборы.

Традыцыйная апранка падзяляецца на мужчынскую і жаночую (праблемным падаецца дзіцячы камплект), сезонную, будзённую і святочную (тут можна вылучыць абрадавае адзенне – напрыклад, маладое, свахі, свата). Дарослы чалец сям'і меў некалькі камплектаў вопраткі: святочную, а таксама будзённую для кожнай пары году. Гэта тычылася і такіх складаных для вырабу рэчаў, як кажух і світка, якія таксама прызначаліся для працы і свят.

Найбольш ярка характарыстычныя рысы традыцыйнага беларускага адзення праявіліся ў жаночым строі. Аснову традыцыйнага адзення склала апранка нацельная, сподняя, найперш – і ў жанчын, і ў мужчын – кашуля. У жанчын летні строй дапаўняўся спадніцай, хвартухом, кароткай камізэлькай (ці апранкай з рукавамі), галаўным уборам і абуткам. Гэты комплекс мае поліэтнічны, усходнеславянскі характар; этнічныя ягоныя асаблівасці вызна-

чаюцца, перадусім, кроем. Адзін з найбольш істотных элементаў традыцыйнага строю – кашуля (сарочка, рубаха). Найбольш старажытным відам крою лічыцца тунікападобны – калі палатно складалі напалам, пасярэдзіне рабілі выраз для галавы, паніжаючы яго спераду бліжэй да грудзей, і пакідалі адтуліны для рук.

Асноўная паясная вопратка жаночага строю – спадніца. Яна шылася з даматканага палатна, сукна ці паўсукна. Спадніца рабілася з некалькіх (да шасці) полак (падоўжаных кавалкаў палатна), сшытых і прызбораных ля поясу. Зрэдку спадніцу шылі з папярэчнага кавалку тканіны – папярэчкі. Спадніца завязвалася спераду ці крыху збоку тасёмкамі ці паяском. Вылучаюцца спадніцы, якія шыліся з ваўнянай ці паўваўнянай тканіны – андаракі (слова паходзіць з нямецкай мовы). У старажытнасці андаракі ў якасці верхняй спадніцы насілі прадстаўніцы паноўных класаў. Андарак багата ўпрыгожвалі, і асаблівасцю ягонай ёсць клеткавы арнамент.

Да старажытнага віду паяснога адзення належыць панёва – нясшытая ці, радзей, сшытая спадніца кшталту андараку. Магчыма, на нашых землях расхінная панёва папярэднічала андараку. Паверх спадніцы зазвычай павязваўся хвартух (пярэднік), які прымацоўваўся на стане паўразамі. Рабілі яго з адной, дзвюх, зрэдку – трох полак, і даўжыня ягоная ў беларусак амаль супадала з даўжынёю спадніц.

Яшчэ адзін від адзення, уласцівы беларусам, а таксама заходнім суседзям, – безрукаўка. Гэта было досыць каштоўнае адзенне і, зыходна з пазнейшых этнаграфічных дадзеных, магло перадавацца ў спадчыну. На Беларусі яно мела назву “кабат”, “шнуроўка”, “гарсэт”, “безрукаўка”, інш. Безрукаўкі часцей шылі з пакупнога сукна яркай расфарбоўкі. Найбольш просты і, магчыма, старажытны іх крой – з простай спінкай, калі задняя частка рабілася з суцэльнага кавалку матэрыялу.

Верхняе адзенне вясковай жанчыны не надта каб вылучалася своеасаблівасцю: як і ў мужчын, гэта былі сярмяга і кажух, якія ўзгадваюцца ў актах XVII–XVIII стст. і якія рабіліся з хатніх матэрыялаў – сукна, палатна, аўчыны, адмыслова апрацаваных і пашытых краўцамі. Гэтая вопратка не мела падкладкі,

РЕПОЗИТОРИЙ МГЭУ

магла зашпіляцца на драўляныя гузікі, гаплікі, альбо проста падпаясвацца. Найбольш пашыраным відам адзення была світа (сярмяга) – зробленаяе зазвычай з сукна доўгае расхінастае адзенне з рукавамі, разрэзам спераду і адкладным каўняром.

Іншае верхняе адзенне – кажух, прыкладам, – рабілася ў старажытнасці з нядубленых белых аўчын. Найбольш пашыраны быў на Беларусі кажух простага крою, мадыфікацыі яго адпавядалі крою світкі; адрозна ад пазнейшых часоў, старажытны кажух быў даўгім. Менш распаўсюджана было верхняе палатнянае адзенне – насоў, балахон, якое апраналі на кашулю ўлетку ці ўвосень.

Істотнае месца ў традыцыйным строі займалі галаўныя ўборы. Яны таксама падзяляліся на сезонныя, святочныя і будзённыя і адрозніваліся залежна ад полу, сямейнага становішча ды ўзросту. Тыпалагічна вызначальным для ўбору было сямейнае становішча: на непакрытых валасах, косах — вянок (на цвёрдай драўлянай аснове, абшытай палатном; улетку — кветкавы), а таксама галаўная павязка, зазвычай завязаная вузлом на патыліцы, былі адзнакамі дзяўчыны. На святы ў косы ўплялі болей рознакаляровых істужак, а вянкі лепей аздаблялі.

Адзін з найбольш старажытных жаночых галаўных убораў беларусак, а таксама ўкраінак, прыбалтак – намітка: ручніковы галаўны ўбор з тонкага палатна значнай даўжыні (2–3 м), што павязваўся на чапец (яшчэ таксама – на цвёрдую аснову) так, каб адзін альбо абодва ягоныя даўгія канцы спускаліся на спіну.

Акрамя намітак, беларускія жанчыны насілі ў старажытнасці чапцы – згаданыя вышэй з круглым верхам, аколышкам і завязкамі ззаду, і глыбокія, з завязкай пад падбародак (“каптур”). Існавалі і арыгінальныя, рагатыя, галаўныя ўборы, зробленыя на цвёрдай аснове і абвязаныя палатном (старажытны тып – “пушанка”).

Падобным да мужчынскага быў і жаночы абутак. Асноўным відам яго былі плецёныя з лыка ліпы, лазы, бяросты, пянькі ці скураныя лапці. Існуе меркаванне, што найбольш старажытнымі былі лапці простага пляцення. Лапці абуваліся на анучы – летнія ці зімовыя, мацаваліся вяроўкамі-аборамі. Найбольш просты тып лапцей – без галовак і запятак, дзе іх замянялі лыкавыя петлі

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

і прыстасаванні для мацавання абораў. Вядомы і скураныя лапці (пасталы), але шырокага распаўсюду яны не набылі. Акрамя лапцей, насілі скураныя паўбоцікі на абцасах (чаравікі), але гэта быў дарагі абутак. Таксама заможныя сяляне маглі здабыць валёнкі. Як досыць рэдкі від абутку можна вылучыць драўляны – цалкам з дрэва ці са скураным верхам.

Традыцыйнае мужчынскае адзенне беларусаў вызначалася меншай разнастайнасцю, чым жаночае. Параўнальна з жаночай, мужчынскія кашулі ўпрыгожваліся сціпла.

Мужчынскія порткі (нагавіцы, ганавіцы) рабіліся з палатна (на лета), сукна (каб насіць узімку) не надта добрага гатунку. Беларускія нагавіцы былі параўнальна не шырокімі, іх адрознівала рамбавідная форма ўстаўкі паміж штанінамі, хаця мелі месца і ўстаўкі іншай формы – трохвугольнай, круглай, трапецыявіднай, і трымаліся на шнурку, прасоўваным праз абшыўку ў верхняй частцы. Суконныя нагавіцы маглі зашпілянца на адзін ці два гузікі з косці, скуры, кавалачка дрэва і не мелі кішэняў.

Абавязковай прыналежнасцю мужчынскага строю быў пояс – старажытны плецены ці тканы. На поясе вісела невялічкая торбачка – каліта, у якой захоўваліся грошы, тытунь, люлька, крэсіва, нож (мог вісець і асобна). Сяляне таксама насілі скураныя рамяні, якімі падпаясвалі світкі (здаўна згадваюцца ў актах XVI–XVII стст.). Беларускія мужчыны насілі безрукаўкі (камізэлькі, жупіцы).

Мужчынскія світа і кажух па сваіх відавых асаблівасцях мала адрозніваліся ад жаночых. Гэтага нельга сказаць пра галаўныя уборы – з воўны, футра, сукна, саломы. Традыцыйны летні галаўны ўбор – плецены з саломы (радзей – з лазы, чароту) шырокапольны капялюш з тулляй (брыль). Са старажытных актаў вядомы магеркі — валяныя шапкі з палямі, што прылягалі да туллі, а таксама валяныя брылі ды інш. Старадаўнія зімовыя шапкі шыліся з футра ваверкі, лісы, зайца, а таксама з аўчыны футрам навонкі. Найбольш старажытныя, з аўчыны, былі высокімі, цыліндрычнай, конусападобнай формы – кучмы. Зімовая шапка падкрэслена вялікіх памераў называлася капузай. Скары-

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

стоўвалася і футравая шапка, абшытая зверху сукном, з вушамі – малахай. Досыць старадаўняю ёсць пашытая, зазвычай – з аўчыны, аблавуха – шапка з вушамі па баках спераду і ззаду (яны падвязваліся зверху).

Мужчынскі абутак складалі лапці (такія ж, як і ў жанчын), боты (рэдкі, пераважна мужчынскі абутак), валёнкі.

Тэма 4. Сельскагаспадарчая тэхніка. Промыслы і рамёствы

Значнае месца ў жыцці вяскоўца займала земляробства. Земляробчы сезон доўжыўся на Беларусі прыблізна з сярэдзіны красавіка да сярэдзіны кастрычніка і ахопліваў крыху больш за палову каляндарнага году. Гэта быў перыяд надзвычай актыўнай працы.

Для вясковай культуры характэрная замкнёная нерухомасць асноўных тэхналагічных прынцыпаў і прыёмаў. Галоўны імпульс да змен у гэтай сферы прыходзіў зазвычай звонку і быў звязаны з прамысловым удасканаленнем метадаў і прылад працы. Такі ўплыў на беларускую сельскую гаспадарку пачаў назірацца з другой паловы XIX ст., дзелячы, такім чынам, традыцыйную сельскагаспадарчую тэхніку беларусаў апошніх стагоддзяў на два этапы: позняга феадалізму і ранняга капіталізму.

Земляробства, поруч з жывёлагадоўляй, – асноўныя заняткі насельнікаў Беларусі ад бронзавага веку. Традыцыйна на Беларусі вырошчвалі жыта, пшаніцу, авёс, ячмень, грэчку (з'явілася дастаткова позна), проса, чачавіцу, канаплю. На гародах садзілі рэпу, буракі, моркву, капусту, цыбулю, часнык, а таксама садовыя дрэвы – яблыкі, ігрушы, слівы, вішні, ягады – ды кустарнікі – парэчку, агрэст, інш. Ад канца XVIII ст. пачала шырока распаўсюджвацца бульба, якая з другой паловы XIX ст. заняла істотнае месца ў рацыёне сялян, фактычна замяняючы хлеб.

Сярод тэхнічных культур добрую долю займалі лён, канапля. Здаўна на нашых землях склалася некалькі сістэм земляробства, сярод якіх найбольш старажытнай была падсечная (лядная), што дажыла да XIX ст. У XVII—XVIII стст. выкарыстоўвалася трохполле, а таксама двухполле. Ведалі продкі і старажытны

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

пералог, калі частка зямлі не апрацоўвалася, пакуль не адновіць сваёй кандыцыі. Прыкметную ролю ў распаўсюджанні трохполля і арганізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці ўвогуле адыграла валочная рэформа 1557 г.

Сельскагаспадарчыя прылады беларусаў вылучаліся функцыянальным і відавым кансерватызмам. Галоўная прылада земляробства – саха, якая, за выключэннем жалезных сашнікоў, была хатняй вырабкі. Старажытная саха рабілася з выкапанага з коранем камля дрэва – рагач, да якога далучалася рабочая частка – расоха, плаха, што прымацоўвалася да рагача пад вуглом і мела падвоены канец, на які й надзяваліся жалезныя сашнікі (нарогі). Да двух канцоў расохі мацаваліся нерухомыя паліцы – дошкі розных памераў, якія рэгулявалі пераварот ворыўнага пласта. Такая саха была прыстасавана для двух валоў і атрымала назву літоўскай, палескай, ці падляскай. Саха гэткага кшталту была распаўсюджана, акрамя Беларусі, на суседніх польскіх, украінскіх, літоўскіх землях. На паўночных землях Беларусі пазней атрымалі распаўсюджанне сохі на конскай цязе – віцебскага тыпу, з перакладной (рухомай) паліцай для аднаконнай цягі, а таксама іншыя мадыфікацыі.

Для апрацоўкі дзярновай зямлі, лугу выкарыстоўваўся разак – прылада з вострым наканечнікам ці даўгім нажом на канцы. Для акучвання бульбы мелася сошка – невялікая саха з аднім лемехам.

Пасля апрацоўкі зямлі сахой рыхленне яе ажыццяўлялася бараной. Найбольш старажытныя віды барон – зробленая з верхавіны яліны сукаватка, а таксама смык са звязаных яловых плашак. Досыць пашырана была пляцёная барана на дугападобнай аснове.

Акрамя цяглавых, скарыстоўваліся ручныя прылады апрацоўкі глебы, сярод якіх досыць папулярнымі былі матыкі (цяпкі, сапкі), і найбольш старажытныя з іх рабіліся цалкам з дрэва. Драўлянымі даўней былі таксама лапаты (рыдлёўкі), крукі і вілы для гною.

Збожжа збіралі сярпамі, грачыху, авёс, гарох маглі касіць косамі, імі ж скошвалі і траву. Самыя старажытныя косы без ручкі, з кароткім кассём.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Зжатае збожжа звязвалі ў снапы і састаўлялі ў бабкі. Снапы сушылі ці на азяродах (Віцебшчына, Міншчына) – драўляных слупах з перакладзінамі, ці ў асецях (ёўнях) – сушыльнях на гумнах. Снапы звозілі ў гумно – вялікае памяшканне з токам, дзе збожжа малацілі цапамі, пранікамі, веялі лапаткамі-веялкамі ці праз сіта. Дзеля працы са снапамі, саломай выкарыстоўвалі драўляныя граблі, вілы. Потым зерне складалі ў клеці, адмысловыя ямы, дзе яно чакала перапрацоўкі на муку і крупу. Гэтак рабілася на ветраных і вадзяных млынах, але часта вяскоўцы таўклі для атрымання крупы зерне ў драўляных ручных (ці, зрэдку, – нажных) ступах таўкачамі. Муку малолі на хатніх жорнах, камяні якіх абапіраліся на чатырохвугольную аснову.

Вялікае месца ў гаспадарчай дзейнасці беларусаў займала жывёлагадоўля. Кожная гаспадарка трымала працоўную жывёлу, прычым, на паўднёвым захадзе ў XVII–XVIII стст. пераважалі валы, на іншых землях – коні. У першай палове XIX ст. буйной рагатай жывёлы мелася у сярэднім 3–4 галавы ў двары. Апрача гэтага, абавязкова гадавалі авец, свіней, радзей – коз, хатнюю птушку: гусей, кур, качак.

У мясцінах бліз рэк, азёр сяляне займаліся рыбальствам. Сярод прылад для лоўлі рыбы традыцыйнымі былі аднасценныя ці трохсценныя сеткі, невад (вялікі і малы), брэдзень – невад для лоўлі рыбы ўброд, крыгі. Шырока скарыстоўваліся і стаўныя лавушкі: паплаў, буч, кацец, нерат, венцер, каробка, скрыпка, ват, а таксама лавушкі рухомыя – таптуха, кломля, хапун, волак, брадан, настаўка. Выкарыстоўваліся вуды, перамёт, старажня. Працягвалі ўжываць дзеля гэтых мэт і астрогу (восці).

Яшчэ адным промыслам сталася бортніцтва – у старажытным выглядзе як развядзенне, утрыманне пчол у борцях – выдзеўбаных у дрэвах дуплах. Далейшае развіццё бортніцтва – калодачная форма, калі вулей рабіўся ў пастаўленай альбо пакладзенай калодзе. Мелі пашыранасць таксама саламяныя вуллі.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Тэма 5. Традыцыйная кухня

Старажытная беларуская традыцыйная кухня ўмоўна падзяляецца на тую, што была да шырокага распаўсюджвання бульбы, і кухню пасля гэтай падзеі. Актыўнае спажыванне бульбы супала з пэўнай мадэрнізацыяй кухні пад уплывам новых гістарычных умоў XIX ст.

Традыцыйная кухня, у адрозненні ад шляхецкай, вызначалася вуглеводным характерам атрымання калорый. Мяса актыўна спажывалі тады, калі забівалі свіней, – восенню, а таксама зімой, да Вялікага паста. Асноўныя стравы былі з зерня, вялікая роля належыла кашам і хлебу. Недахоп бялкоў жывёльнага паходжання замяшчаўся грыбамі, бабовымі культурамі, курынымі яйкамі. Найбольш галоднымі часамі была вясна і пачатак лета, калі ў хлеб маглі дабаўляць кару, дзікую зелень. Беларусы саблюдалі пасты, у час якіх елі шмат бліноў, кашы, рыбу, мучныя вырабы.

Найбольш старажытная кухня мала адлюстравана ў крыніцах. Як можна меркаваць, спажывалася шмат каш – ячневая, пярловая, прасяная, пазней – грэчнёвая. Істотная месца займаў хлеб – будзёны, жытні, і святочны – пячэнні, пірагі, а таксама рытуальны каравай. Рабілі бліны, пераважна вялікія са змешанай жытняй і пшанічнай мукі. На першае елі супы, асноўнае блюда ўключала мяса, сала, яечню. Пілі квас, са спіртовых напояў ужывалі хмельны мёд, гарэлку, піва.

Кухня XIX – пачатка XX ст. вядомая досыць добра. Прадуктамі яе былі зернавыя культуры – жыта, ячмень, грэчка, просы, чачавіца. Садавіна і гародніна прадстаўлена буракамі, рэпай, капустай, гарбузамі, агуркамі. У гародчыках раслі яблыкі, грушы, слівы, ягады – агрэст, чорная смародзіна, парэчка. Прысмакамі былі кроп, часнык, цыбуля. Ужывалі бабовыя культуры – бабы, фасоль, гарох. Малочныя прадукты былі прадстаўлены "салодкім", кіслым малаком, вяршкамі, маслам, клінковым сырам. Адносна слаба былі распаўсюджаны цвёрдыя сыры.

У XVII ст. на нашых землях ад немцаў, галандцаў з'явілася бульба. Яе радзіма – Паўднёвая і Цэнтральная Амерыка, адкуль яе прывезлі іспанскія, пар-

тугальскія каланізатары. Сяляне неахвотна прынялі гэта прадукт, як і шляхта, якая лічыла, што бульба нябыта аслабляе моц. Таму ў шляцецкай прамысловасці з бульбы рабілі крухмал, спірт, бульбяную муку (падобна да таго, як гэта рабілі інкі). Пясчаная глеба спрыяла культаванню бульбы, якая мела тут звыш 20 сартоў. Сярод бульбяных страў можна адзначыць дранікі, калдуны, бабку, камы, якія кідалі ў суп. Дэлікатэсам лічылася смажаная ў кастры бульба. Досыць часта бульбу варылі, аднак, у адрозненні ад Расіі, як асобнае блюда яе не ўжывалі.

У беларускай кухне шырока прадстаўлены разнастайныя грыбы, кожны від якіх апрацоўваўся па-сваему. Валнянкі, апенькі, зелянухі – марынавалі, салілі, баравікі, падасінавікі – сушылі, лісічкі смажылі. Грыбы рэдка смажылі, у асноўным варылі ў супе, кансервавалі. Шырока ўжывалі рыбу, але рыбная кухня ў беларусаў не склалася, што адчуваецца і зараз. Аснову мясной кухні стварала мяса жывёл – перш-наперш свінінай. Мяса крышылі і клалі ў стравы, асабліва шырока ўжывалася салёнае сала, шматок якога, разам з кавалкам хлеба і цыбуляй, заўсёды суправаджаў селяніна ў дарозе. Таксама спажывалася бараніна, радзей – ялавічына. Беларусы елі шмат птушкі – індыкоў, гусей, вутак. Таксама спажывалі шмат яек, якія смажылі са шкваркай, пілі сырымі, радзей варылі.

Існаваў рытуал прыняцця ежы, рэй вёў гаспадар, гаспадыня падавала ежу. Часта елі з адной місы, кожны сваёй лыжкай, па чарзе і старшынству. Зусім малыя дзеці маглі есці седзячы на падлозе. Пад час ежы была асаблівая, урачыстая атмасфера, цішыня. Аб’едкаў не пакідалі, прадукты, асабліва хлеб, нельга было раняць.

Першыя блюда складалі супы, у якія часта дабаўлялася мука. Супы былі досыць разнастайныя – бульбяныя, крупнік, грыбныя, малочны, рыбныя, Асабна можна вылучыць папулярны боршч халодны, таксама старажытны “боршч літоўскі” што ўзгадваўся з XVIII ст. З квашанай капусту рабілі “капусту”, таксама быў распаўсюджаны суп са шчавеля. Асобна можна вылучыць бігус, які рабіўся з квашанай капусты, кавалкаў каўбасы, прысмакаў.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Блюда на аснове мяса спажываліся на выходныя, свята. Папулярнымі святочнымі блюдамі былі верашчака і мачанка, у якую макалі бліны. Іх аснову складалі тушоныя свіныя рёбра, кавалкі мяса з мукой. На свята, калі забівалі кабанчыка цм іншую жывёлу, рабілі пячыста – смажаны, тушоны адносна вялікі кавалак мяса. Сярод іншых мясных страў адзначым каўбасы, – падвяндлёную, кравянку. З храшчоў рабілі халадзец, сальцісон. На святы рабілі птушку, радзей парася, якіх маглі начыняць грэчкай. Дэлікатэсам лічылася вендляніна. Асноўнай будзёнай стравай была яечня са шкваркамі, пакладзеная на вараную бульбу. Традыцыйна ўжываліся кашы з салам ці малаком.

З салодкага елі ягады (чарніку, земляніку) з малаком, цёртыя зёрна канаплі з мёдам, мёд, які замяняў цукар. Пілі (елі, як прынята было казаць) кіслае малако, бо салодкае давалі дзецям і цяжарным жанчынам, квас, бярозавы і кляновы сок (кляновік), узвары. З алкагольныя напояў, якія дазвалялася рабіць на святы ці можна было набыць у карчме, ужывалі гарэлку (з жыта, аднаго перагона), піва, медавуху, збіцень.

Тэма 6. Народны каляндар

Беларусы мелі ўстойлівыя цыклы каляндарных абрадаў, якія можна падзяліць на вясенні, летні, восеньскі і зімні. Старажытны каляндар грунтаваўся на зменах часоў года, сельскагаспадарчым і жывёлагадоўчым цыклах, фазах сонца (сонцастаянне, сонцаварот), месяца (Вялікдзень). Старажытныя календары, у тым ліку біблейскі, грунтаваліся на фазах месяца. Старажытныя егіпцяне адны з першых перайшлі да сонечнага календара і 365 дзен. У Еуропе гэту традыцыю паўтаралі старажытныя рымляне. Язычніцкі календар меў у значнай ступені змляробчы характар, таксама быў звязаны з жывёлагадоўляй. З узнікненнем хрысціянства рэлігійныя святы гэтай рэлігіі размяшчаліся пераважна на датах паганскага календара і атрымлівалі хрясціянскія назвы. У XIX ст., калі былі сабраныя асноўныя этнаграфічныя матэрыялы, святы каляндара адлічваліся па хрысціянскім святам і дням святых. Разам з тым, абрадавы змест святаў заставаўся паганскім, звязаным у першаю чаргу са стымуляваннем плод-

насці. Беларускае сялянства было шматканфесійным, таму святы адзначаліся па-новаму (каталікі, пратэстанты, уніяты) і старому (праваслаўныя) стылям (у дадзенай рабоце даты свят даюцца па новым стылю). Святы гэтых вернікаў маглі адрозніваціца ў назвах, асобных абрадавых элементах, але ў цэлым ішлі па адзінаму рэю. Святы падзяляліся на ўласна святы, калі не працавалі, і прысвяткі, калі праца не прыпынялася. Адзначым, што ў беларусаў назвы месяцаў аўтэнтычныя, не звязаныя з рымскай традыцыяй, як ў шматлікіх еўрапейскіх народаў. Значнае масца ў календары займалі пасты (вылучаўся вялікі пост перад Вялікднём).

Пачатак новага году (гэтага паняцця традыцыйная культура не ведала) прымяркоўваўся да вясны, пачатку Каляд, Купалля. Падаецца, што пачатак навагодняга цыклу, як і ў іншых старажытных народаў, связываўся часцей з вясной.

Тэма 7. Традыцыйная каляндарная абраднасць

Веснавы цыкл часткова захопліваў Масленіцу – свята развітання з зімой, якая доўжылася Маслены, Сырны, Развітальны тыдзень перад пастом (мяса ўжо не ўжывалі) і святкавалася пераважна ў паўночна-усходніх раёнах Беларусі. Свята (на яго не працавалі) было шумным, радасным – каталіся на санях, канях, хадзілі ў госці, спявалі, гулялі ў “Жаніцьбу Цярэшкі”, “вешалі калодку”.

У апошні дзень маслянага тыдня, нядзелю, выконваўся абрад гукання вясны; дзяўчыны спявалі вяснянкі з характэрным выклічнікам “Гу!” (гукалі вясну) з высокіх месцаў (узгоркаў, стрэх), ішоў своеасаблівы перагалос выканаўцаў, што давала выразны эфект. Таксама для святкавання ішлі ў лес, дзе рабілі вянкі, вадзілі карагоды, частаваліся. У рытуалах выкарыстоўваліся магічныя рэчы – каравай, вянок.

Вяснавыя святы былі стацыянарныя і рухомыя. Рухомаму святу Вялікадня папярэднічаў Вербны (Страсны) тыдзень, прысвечаны ўспамінам пра апошнія падзеі з зямнога жыцця, ўваскрасенне Хрыста. Тут вылучаліся Вербная нядзеля, Чысты панядзелак, Чысты аўторак (чысцілі хаты), Чысты чацвер

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

(мыліся ў лазні), Вялікодная пятніца (пасціліся, вялі сябе стрымана), Вялікая субота (рабілі пірагі, фарбавалі яйкі, палілі кастры). На Вялікдзень выконвалі валачобны абрад, хадзілі ў госці, білі і качалі пафарбаваныя вялікодныя яйкі, ладзілі гульні. Чацьвер на Вялікодным тыдні (з панядзелка пасля Вялікадня) называўся Наўскі Вялікдзень, Мёртвы Вялікдзень і быў прысвечаны памяці, ушанаванню нябожчыкаў, якое праходзіла на могілках. Пасля Вялікоднага тыдня пачынаўся Праводны тыдзень, развітываліся з Вялікаднем. Другі аўторак пасля Вялікадня быў прысвечан радаўніцкім Дзядам, якія ладзіліся на могілках і ўяўлялі сабой рытуал сумеснай трапезы з нябожчыкам. Пасля Радаўніца працягвалася ў хаце, дзе святкаванне было дастаткова разняволеным і нават вясёлым.

З язычніцкай даўніной звязаны Ляльнік (22 кркасавіка) – свята вясны у гонар багіні вясны, апякункі дзяўчын Лялі (магчыма, дачкі Лады). 23 красавіка святкавалася буйное свята вясеннега цыклу – Юр’я, Ягорый – дзень першага выгану жывёл у поле. Святы Георгій (Юр’я) замяніў у народнай свядомасці старажытнага язычніцкага бога плоднасці, сонца, ваярскай справы Ярылу, а яшчэ раней уяўляўся ў выглядзе сакральнага старога ці белага воўка, што сведчыць аб глыбокай даўніне вобраза. У вяснянках Юр’я адчыняў неба і зямлю, сімвалізуючы пачатак новага гадавога жыццёвага цыклу.

Вельмі значным рухомым святам, звязаным з Вялікаднем, быў Духаў дзень, Троіца, у язычніцкай традыцыі – Сёмуха, якая прыходзілася на пяцідзясяты дзень пасля Вялікадня. Хрысціяне святкавалі Пяцідзясятніцу ў гонар з’яўлення вучням Хрыста Святога Духа ў выглядзе вогненых праменняў. У язычнікаў гэта было свята веснавой зелені, раслін, “мая” (зялёных галін ці рытуальнага дрэва).

Лета ў сялянскім календары было часам працы і таму абраднасць была прадстаўлена найбольш значнымі святамі. Цэнтральнае з іх – Купалле (ноч з 23 на 24 чэрвеня ці з 6 на 7 ліпеня), – дзень летняга сонцастаяння, калі была самая кароткая ноч у гаду. Свята прысвечана боству яскравага, жвавага сонца, плоднасці Купале (у мужчынскай і жаночай іпастасі, а таксама Купалішу). Хрыс-

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ціяне шануюць у гэты час Іаана Хрысціцеля (адсюль народны вобраз Івана Купалы). Свята звязана з культам супрацьлеглых пачаткаў – агня і вады, мужчынскага і жаночага, у яго падмурку ляжыць міф аб інцэсце паміж братам і сястрой, што можа тлумачыць санкцыянаванае парушэнне звычайных норм паводзін у час свята, яго эратычны характар. Агонь шануецца купальскім вогнішчам, запаленым ад сакральнага агня, запаленымі коламі на жэрдзінах, а таксама палаючымі коламі, што кацілі з узгоркаў. Жаночы пачатак увасабляла вада, у якой абавязкова сумесна купаліся ўдзельнікі свята.

1 жніўня адзначаўся Першы Спас, Спас Мядовік, Макаўе – свята маку, які ў гэты час шмат ужывалі ў ежу. 6 жніўня святкавалі Яблычны Спас, калі ў царкве асвячаліся яблыкі, грушы, слівы, якія дазвалялася есці. Пачыналі сеяць азімые. 15 жніўня святкавалі Прачыстую (хрысціянскае Успенне Багародзіцы) – свята ураджаю, калі пачыналіся жніўныя абрады. 16 жніўня адзначаўся Трэці Спас, Хлебны Спас – свята хлеба, звязанае з дажынкамі.

Асаблівая ўвага ў абраднасці надавалася жніву. Пачынаўся цыкл з абраду "пакрывання поля", калі маладзіца ў прысутнасці іншых маладух на золку жала невялікі снапок, абхінала яго рушніком, кавалкам палатна, світкаю, падкідвала ўгору з прыгаворамі.

Праз два дні пасля гэтага праходзілі зажынкі, калі перад захадам сонца гаспадыня з дачкамі ці нявесткамі ў падрыхтаваным, чыстым адзенні ішлі на ніву з пачастункамі – хлебам, соллю, сырам, салам; таксама маглі ўзяць свечку. Яны віталі ніву, жалі першы сноп, які клалі на ржышча, на раскладзеныя хлеб, сыр, потым жалі дзесятак-другі снапоў і, паставіўшы бабкі, ішлі да хаты, узяўшы з сабой першы невялікі снапок – "гаспадар". Дажынкі праводзіліся ў канцы ўсёй уборкі поля (вялікія) ці пасля жніва яравога ўраджаю (малыя). Пасля канца жніва і адзялення апошняга снапа, на полі пакідалі некалькі каласоў, паміж якімі старыя жанчыны выпалывалі траву – рабілі "бародку" ("Вялесаву бародку"), якую перавязвалі чырвонай жычкаю, побач клалі хлеб, соль.

8 верасня святкаваўся Багач (хрысціянскае Раства Багародзіцы) – старажытнае свята заканчэння жніва. Багача ўвасабляў кошык з зернем ад зажы-

начнага снапа і свечкай, які ўрачыста ўносілі ў хату і адрыну, ім абносілі згуртаваны статак свойскай жывёлы вяскоўцаў.

1 кастрычніка святкаваліся Пакровы. Пакроў – апошняе свята восені, апасля якога скончваліся сельскагаспадарчыя працы. 26 кастрычніка адзначалася свята Зміцер, перад якім ці на які адбываліся Асяніны – Змітравы Дзяды, буйны дзень памяці нябожчыкаў. На свята не займаліся хатнімі працамі. Таксама гэты быў апошні тэрмін, калі дзяўчына магла пайсці ў шлюб. 15 лістапада на свята Піліпаўкі пачынаўся пост перад Калядамі, які доўжыўся шэсць тыдняў. Пачыналіся вячоркі, на якіх бавіла час моладзь доўгімі асеннімі і зімнімі вечарамі.

Галоўнае свята зімы – Калядкі, злучанае з хрысціянскім Раством Хрыстовым, праходзіць ад 25 снежня (Раство) да 6 студзеня (Вадохрышча) і звязана з зімнім сонцаваротам. Структурна Калядкі падзяляюцца на тры куцці (вячэры) – Вялікую (24 снежня), Шчодрую (з 31 снежня на 1 студзеня) і Вадзяную (5 студзеня), якія і акрэсліваюць перыяд свята. На вялікую куццю быў посны стол, спажывалі ячную кашу з мёдам, бліны. Пасля 25 снежня пачыналася актыўнае ўжыванне мясной ежы, сярод якой каўбасы лічыліся сімвалам багацця і дабрабыту. На вячэру запрашаўся есці куццю міфалагічны Мароз. Пачыналася калядаванне, дзе калядоўшчыкі, што хадзілі з каляднай зоркай, пераапраналіся у татэмных жывёлін – мядзведзя, бусла, а яшчэ казу, дзеда, ваўка, тура, вала, кабылу, іншых персанажаў: сярод іх таксама быў механоша. Калядоўшчыкі пелі велічальныя песні да гаспадароў, прадстаўлялася сцэнка смерці і адраджэння казы, пасля чаго гаспадары давалі ім пачастункі і грошы. Таксама пачыналася гаданне, калі дзяўчыны імкнуліся прадбачыць свой асабісты лёс.

Тэма 8. Сямейная абраднасць

Беларуская сям'я недзе з XVIII ст. была пераважна малой, складалася з мужа, жонкі і дзяцей. Хатнія абавязкі падзяляліся па палавой прыкмеце – жанчына рабіла ежу, прыбірала, ткала, даглядала за дзецьмі, даіла кароў, давала корм жывёле. Выхаванне дзяцей мела практычны, працоўны пачатак, з 7 гадоў яны прызвычайваліся да працы. Сямейная абраднасць беларусаў вылучалася

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

значнынай прысутнасцю стражытных язычніцкіх элементаў, магіі. Гэта яскрава праявілася ў радзільнай абраднасці, якую можна падзяліць на папярэдні этап, звязаны з цяжарнасцю і абярэгамі, роды і хрэсьбіны. Рытуалы, звязаныя з папярэднім цыклам, павінны былі забяспечыць здароў'е будучай маці, лёгкія роды, добры стан немаўляткі і яго паспаховы жыццёвы лёс.

Вялікая ўвага надавалася абставінам родаў. У час родаў выганялі з хаты катоў і сабак, бо баяліся, што ў немаўляткі з'явяцца барадаўкі з валасамі. Пасля нараджэння дзяўчынку заварочвалі ў бацькоўскую кашулю ці нагавіцы, хлопчыка – у матчыну, нібыта для таго, каб іх любілі дзяўчынкі і хлопцы.

Пупавіну абрэзалі мальчыку нажом на абуху сякеры ці сякерай на дрэве, каменнямі, дзяўчынке – нажом на сярпе ці вярэцяне ці часальным грэбне, нажніцах. Пупавіну хавалі ў куфар, дзірку ў сцяне і давалі развязаць дзяцяці праз тры, пяць, сем гадоў ці аддавалі ў сталым узросце.

Праз тры дні пасля родаў сваячкі і суседкі са стравамі прыходзілі ў адведкі да парадзіхі, якая прымала гасцей абавязкова ў ложку. Маладая маці павінна была са смакам паесці, каб аддзякаваць гасцям і магічна забяспечыць здароў'е немаўляткі.

Хрэсьбіны ладзіліся як мага больш багатыя, у цэнтры застольнага рытуалу былі куцця і гаршок з "бабінай кашай", які бацька выкупаў у павітухі за грошы і потым разбіваў – яго чарапкі падбіралі дзеці і жанчыны, што не маглі радзіць.

Вяселле можна падзяліць на папярэднюю частку і само вяселле. Папярэдні этап пачынаўся з агледзін (калі нявеста жыла далёка), сватаўства, малых і вялікіх заручын ці запоін. Потым адбываўся выбар вясельных чыноў, запрашэння на вяселле і, звычайна у суботні вечар, дзявочы вечар.

Вясельны абрад, які, зыходзячы з прадмету істотнага шанавання – каравая, – можна назваць каравайным, пачынаўся з выпечкі гэтай абрадавай стравы, якая магла рабіцца двойчы – у доме маладой і маладога. Да вырабу каравая падыходзілі вельмі адказна, бо гатаваць яго другі раз забаранялася, ён не павінен раскалвацца, бо гэта адпаведна паўплывае на жыццё маладых. Сімволіка кара-

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

вая была досыць разнастайнай – ён увасабляў багацце, плоднасць, меў эратычную семантыку. Каравай рабілі з лепшай пшанічнай мукі, куды дадавалі зерні дажыначнага снапа, яго рабілі паважаныя жанчыны – каравайніцы ў спецыяльных строях. Пры гэтым мог прысутнічаць хлопчык у белай вопратцы і чырвоным абутку, які ўвасабляў бога шлюба – Любмела, які саджаў каравай у печку.

У храме сачылі, каб жаніх увайшоў першым, маладыя імкнуліся першым ступіць на шлюбнае палатно (той будзе кіраваць у сям'і), каб паміж маладымі каля аналою ніхто не прайшоў, не прабегла мыш. Маладыя стаялі на рушніке, палатне, якое пасля нявеста цягнула нагой амаль да выхаду (лічылася, што гэта спрыяе шлюбу сябровак).

Калі вярталіся дадому, ехалі як мага хутчэй, імкнучыся нікому не саступаць дарогу; муж і жонка ехалі ў адным вазу. У якасці абярэгаў выкарыстоўвалі ваўняную нітку, часнык, хлеб; у двор уязджалі праз запалены агонь, традыцыйна маладых сустракала маці мужа (ці жонкі, калі вяселле было ў яе хаце) у вывернутым поўсцю наверх кажуху, частавала тройчы гарэлкай ці мёдам, хлебам, абсыпала зернем. Рукі маладых маці ці бацька злучалі ў хаце рушніком. Маладыя віталіся з гасцямі праз хустку, крысо адзення, іх тройчы абводзілі па сонцу вакол стала і саджалі на ўрачыстае месца (часцей за ўсё на покуць на кажух). Выконваўся абрад торга ці запівання касы, пасля якога муж і жонка елі яечну і пілі піва ці сыту з аднаго посуду. Маладыя елі і пілі мала, бо лічылася, што тады ў хаце мышы не будуць шкодзіць і першы нарадзіцца сын.

Пакой маладых (звычайна ў клеці) ўбіраўся магічнымі купальскімі травамі, свянцонай вярбой, палынню, крапівай, пад ложык кláліся абярэгі – металічныя прадметы. Другі дзень пачынаўся буджэннем маладых, якое ажыццяўлялі сват і дружкі. Мог праводзіцца агляд пасцелі. Муж вёў жонку мыцца, трымаючы за ручнік ці пояс. У некаторых месцах, калі побач быў вадаём, маладую вялі да яго і аблівалі вадой, калі нявеста не была цнатлівай, у адваротным выпадку ваду пералівалі праз жонку.

Другі дзень вяселля быў прысвечаны ўвядзенню жонкі ў гаспадарку, што суправаджалася жартоўнымі перашкодамі прысутных. Маладая надзявала

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

чапец ці хустку, шанавала сакральныя месцы ў хаце і двары – кут, печ, калодзеж – вешала на іх рушнікі. Маладая адорвала загадзя зробленымі падарункамі – рушнікамі, паясамі – новых сваякоў, ёй, як сімвал прыняцця ў сям’ю, маглі падараваць чаравікі. Таксама адбывалася абдорванне маладых падарункаммі – грашыма, хатняй жывёлай, аб чым сват паведамляў усім уголас, каб усе ведалі, што збіраецца падараваць прысутны.

Калі вяселле было ў маладой, дык выконваўся рытуал развітання жонкі з хатай і маладыя ехалі “на быт” да мужа.

Калі вяселле было ў хаце маладога, дык пасля трох дзён маладая з гасцямі, якія спазніліся на вяселле, а таксама з сваякамі жаніха, іншымі наведвала сваю хату ўжо не як дачка, а жонка, член іншай сям’і і гэтым застоллем скончавалася асноўнае вяселле.

Наступным сямейым абрадам быў пахавальны. Смерць ва ўяўленнях тагачасных людзей давала магчымасць непасрэдна зазірнуць за аскраік жыцця, у таямнічы і страшны той свет, які мог прынесці шкоду, і таму звязаныя з ёй звычаі і рытуалы выконваліся асабліва ўважліва.

Да смерці рыхтаваліся загадзя, рабілі труну, якую ставілі на гарышча, белае пахавальнае адзенне. Добрай лічылася смерць у хаце, у прысутнасці родных. Нябожчыкі падзяляліся на чыстых і нячыстых (самагубцаў, калдуноў, злачынцаў). Асобна вылучаліся нехрышчоныя дзеці, якія пераўтвараліся ў нячысцікаў ці з’яўляліся ў начы з прозьбай аб дапамозе. Лічылася, што Смерць (Мара, Марэна, ці безымяная істота) – шкілетападобная, высокая жанчына ў белым з касою, прыходзіць да чалавека ў апошні момант і перарызае касою горла ці капае з касы “кроплю смерці”, ці душыць яго.

У час агоніі родныя падыходзілі і не рабілі рухаў, нельга было плакаць, каб не прадоўжыць пакуты нябожчыка. На вопратцы нябожчыка разшпільвалі гузікі, развязвалі вузлы, адкрывалі дзверы, вокны, замкі.

Нябожчык праводзіў у хаце адну ноч, труну высцілалі сасной, ёлкай, клалі туды прадметы, які любіў нябожчык. Выносілі труну нагамі ўперад, месца, дзе яна стаяла, пасыпалі жытам. На працэсію нельга было глядзець з

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

вакна, дзвярэй, калiткi. На могiлках у яму кiдалi ўсё, што мела дачыненне, кранaлася да труны. Назад з могiлак iшлi iншым шляхам. Хаўтуры былi багатыя, колькасць блюд – цотная, нябожчыку ставiлi шклянку з гарэлкай, накрытую хлебам, рабiлi куццю (каша з мёдам).

Шэраг нябожчыкаў пасля смерцi не маглi супакоiцца i пэўны час уначы прыходзiлi да людзей, што лiчылася небяспечным. Пасля смерцi "хадзiлi" вiсельнiкi, тапельнiкi, iншыя самагубцы. Яны пакутавалi на месцы смерцi цi ў хаце, куды прыходзiлi ляскаючы ў дзверы ланцугом i дзе былi да ранiцы.

Памiнальнымi днямi быў трэцi, дзявяты, саракавы (сарачыны), паўгодак i год. У Беларусi iснавалi календарныя памiнальныя днi – Дзяды (Асянiны, калядныя, радаўнiцкiя, траецкiя). На Дзяды i iншыя памiнальныя днi пажадана было гатаваць няцотную колькасць, лепей сем вараных i печаных страў. Усе дзяды, акрамя радунiцкiх, былi вячэрай, рэй на якой вёў гаспадар, якi запрашаў дзядоў "есцi куццю".

Тралыцыйная культура Беларусi падзяляецца на рэгiёны – Заходняе Палессе, Усходняе Палессе, Падняпроў'е, Падзвiнне, Панямонне, Цэнтральная Беларусь, кожны з якiх адрознiваецца этнакультурнай гiсторыяй, асаблiвасцямi мовы i культуры.

Тэма 9. Паэтычныя жанры фальклору

Песенны фальклор у беларускай традыцыi выконвалi ў асноўным жанчыны. У аснове яго музычнай эстэтыцы ляжыць палiфонiя i антыфон. Спевакi выконвалi песнi групамi, якiя, групай з салiсткай, сола. Вельмi цанiлася заканчэнне музычнай фразы, якая рэзка абрывалася часта на высокай ноце. Па меры руху на поўдзень музычная тканiна беларускай песнi рабiлася ўсё больш вытанчанай. Для беларускага меласа ўласцiва вытанчаная мелодыка, пэўная стрыманасць пачуццяў, лагоднасць.

Паэтычны фальклор падзяляецца на абрадавы i пазаабрадавы. Абрадавы фальклор падзяляецца на каляндарны i сямейна-абрадавы. Каляндарны фальклор грунтуецца на асноўных святах каляндарнага цыклу, ён суправаджаў абра-

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ды, быў іх сінтэтычнай часткай. Для беларусаў уласціва вельмі багатая і разнастайная фальклорная спадчына, якая складае этнічную асаблівасць народа. Багата прадстаўлены вяснянкі, якія, у параўнанні з іншымі народамі, вылучаюцца багаццем зместа і формы. Вялікі пласт звязаны з юраўскімі песнямі, у якіх Юр'я расчыняе зямлю і неба, пачынае новы гадавы цыкл. Спецыфічная з'ява – валачобныя песні, якія суправаджалі не захаваўшыйся ў іншых этнасаў абрад. Таксама вылучаюцца траецкія песні. Летнія песні – купальскія, якія прысвечаны купальскаму святу. Яны маюць гарэзлівы, эратычны характар, як і само свята. Восеньскія песні – жніўныя, Пятроўскія – прысвечаны тэме плоднасці, стымулявання добрага ўраджаю і жніва. Багата прадстаўлены калядны фальклор, дзе прысутнічалі спевы, прысвечаныя нараджэнню Хрыста, а такма песні ў гонар Каляды, спевы калядоўшчыкаў.

Багата прадстаўлены ў беларусаў сямейны фальклор. Радзіны, хрэсьбіны суправаджаліся песнямі, што рэдка сустракалася ў іншых народаў. Непаўторная з'ява беларускай культуры – вясельны фальклор – песні смутку, развітання нявесты з бацькамі, радасныя, велічальныя. Пахаванне суправаджалася галашэннямі.

Пазаабрадавая паэзія прадстаўлена баладамі, а таксама любоўнай, сацыяльна-бытавой лірыкай. Тэмы балад: разлука і сустрэча любых, дзяцей і бацькоў, у баладах нярэдка ўзгадваецца р. Дунай як матыў гістарычнай памяці аб тэрыторыі, адкуль славяне мігрыравалі ў паўночныя рэгіёны Еўропы. Матывы любоўнай лірыкі – скарга дзяўчыны на разлуку з любым, яго чаканне. У сацыяльна-бытавой лірыцы частай тэмай з'яўляецца скарга маладой жонкі на цяжкае жыццё, жорсткую свякроў, таксама незадаволенасць жонкі мужам. Пасля далучэння да Расіі распаўсюдзіліся рэкруцкія, бурлацкія песні. Былі папулярныя жартоўныя песні, прыпеўкі. Асобна вылучаецца дзіцячы фальклор.

Тэма 10. Празаічныя жанры фальклору

З празаічных жанраў фальклору перш-наперш вылучаюцца лягенды і паданні, у аснове якіх ляжаць пэўныя гістарычныя падзеі. Лягенды падзяляюцца

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

на тапанімічныя і гідранімічныя, лягенды пра славутых асоб. Увогуле, амаль кожны куток нашай зямлі меў нейкую, хай сабе невялікую легендарную гісторыю, паданне. Сярод тапанімічных легенд вылучаюцца распавяданні пра паходжанне гарадоў. Часта яны маюць патранімічны характар – гэта лягенды пра паходжанне Мінска, Турава, Браслава. Шырока вядомыя легенды пра назвы Магілёва (ад злачынца Машэкі), Нясвіжа, Гомеля, Бярэсця, Гродна. Прыгожыя лягенды звязаны з паходжаннем азёр – Свіцязі, Нарачы, рэк. Дзякуючы бурнай гісторыі, у Беларусі былі шмат гістарычных асоб, якія захаваліся ў лягендах і паданнях. Гэта каралі, славутыя ваяры – Карл XII, Сцяпан Батура, Петр I, Напалеон, Екацярына II, іншыя. Асаблівы раздзел лягенд звязаны з родам Радзівілаў, Барбарай Радзівіл, Каралем Радзівілам (Пане Каханку). Да глыбокай старажытнасці належаць фактычна міфы аб волатах і валатоўнах.

Беларусы маюць значную колькасць казак. Ад міфаў яны адрозніваюцца тым, што ў іх не верылі, таксаме казачныя персанажы – “зніжаныя”, а галоўная функцыя казак – забаўляльная і дыдактычная, а не пазнавальная. Беларускія казкі адрозніваюцца параўнальна невялікім аб’ёмам цудадзейнага, іх героі арыентуюцца болей на свой розум. Казкі падзяляюцца на чарадзейныя, сацыяльна-бытавыя і казкі пра жывёл. Чарадзейныя казкі хутчэй за ўсё – “зніжаныя” гераічныя міфы. Героі беларусіх казак – Кацігарошак, Кажамяка, Іван Кабылін сын, Івашка мядзвежае вушка, Падвей. Яны нараджаюцца незвычайным чынам і здзяйсняюць подзвігі. Іх чароўныя дапаможнікі – святарныя жывёлы, часта конь, ці стары – архетыпічны продак. Іх галоўны вораг – Цмок, якога яны перамагаюць ў жорсткай бойцы. У казках пра жывёлін яны надзядляюцца тыповымі чалавечымі рысамі – ліса і кот – разумныя, хітрыя, мядзведзь – добры, воўк – злы і хітры, заяц – пужлівы, певень – ганарысты і г.д. Сацыяльна-бытавыфя казкі распавядаюць пра розум, які перамагае заможнасць, жаднасць, хітрасць. Часта іх галоўны герой – просты селянін. Да пераходных жанраў фальклору належаць замовы, прыказкі і прымаўкі, дзіцячы фальклор.

Тэма 11. Структура беларускай міфалогіі

Генетычна, гістарычна беларуская міфалогія прайшла значныя па працягласці індаеўрапейскі, славянскі і ўласна беларускі перыяды. Першы звязаны з ўтварэннем і існаваннем у III–II тыс да н.э. індаеўрапейскай супольнасці, з якой выйшлі германцы, балты, кельты, славяне, старажытныя індзійцы (арыі), персы, абхазы, іншыя народы. Ад багоў той эпохі у нас захаваўся ўплывовы бог навальніцы і грома Пярун, Цмок (Яшчыр). Наступны перыяд – агульнаславянскі (усходняеславянскі), адкукль да нас прышлі Каляда, Ярыла, Купала, Вялес, а таксама знікшыя ў беларускі час Макош, Сварог, Хорс, Дажджбог, Стрыбог. З этнагенезам беларусаў XIII–XV стст. звязана ўзнікненне этнаспецыфічных боствaў – Зюзі, Вясноўкі, Цёці, шматлікіх духаў.

Кожны народ ствараў вобразы багоў у адпаведнасці са сваім светаўспрыманнем, ментальнасцю, можна сказаць, што багі – сакральна-вобразнае адлюстраванне светапогляду этнасу, праекцыя прафаннага ў сакральнае – як яго разумеюць у кожнай этнакультурнай сістэме. Тыповыя рысы беларускіх багоў – антрапамарфізм, што адпавядае еўрапейскай традыцыі. Яшчэ адна тыповая паганская рыса – амбівалентнасць, г.з. сістэма адносінаў да людзей па прынцыпу “як ты да свету і да мяне, так і я да цябе”. Паганскія багі не добрыя (хаця ёсць тыя, што імкнуцца дапамагчы людзям) і не артадаксальна злыя (за выключэннем багоў смерці, раздору, вайны). У беларусаў гэта рыса выражана асабліва яскрава: багі выступаюць маральнымі цэнзарамі і суддзямі і выканаўцамі маральнага закону, у падмурку якога ляжаць працавітасць, сумленнае стаўленне да людзей, адсутнасць дрэнных звычак.

Акрамя гэтых тыпаў багоў можна вылучыць сакральных персанажаў аксіялагічнай скіраванасці, якія рэгулююць адносіны паміж людзьмі. Яны адносна ніжэйшага сакральнага ўзроўню, але мелі боскі аўтарытэт. Гэта боствы супаразумення Лад, Спарыш, баство сумеснай працы, узаемадапамогі Талака, бажок, які сочыць, каб у лес не заходзілі грэшныя людзі, – Дабрахвочы. Меўся і бог шлюбу, увасоблены ў постаці хлопчыка Любмел. Асобна трэба вылучыць боствы, звязаныя з сям’ёй і родам – гэта старажытны, агульнаславянскі Род, які рэдка згадваец-

РЕПОЗИТОРИЙ МГЭУ

ца ў фальклоры, а таксама ахоўнік сям'і Чур, якога заклікалі на дапамогу як абярэга. Асобна можна адзначыць Долю, як увасабленне істотнай для міфалогій розных народаў (грэчэская Ціхе, еўрапейская Фартуна) баство Лёсу.

Тэма 12. Віды міфаў

Сярод беларускіх міфаў вылучаюцца касмаганічныя, антрапагенетычныя, татэмістычныя, астральныя, сонечныя і месячныя, міфы пра першапродка і культурнага героя. У беларусаў вялікае развіццё атрымаў "народны апокрыф" – народныя апрацоўкі хрысціянскіх, біблейскіх сюжэтаў. Увогуле, адметная рыса беларускай міфалогіі, як і этнаграфіі – цесны сімбіёз хрысціянскага і паганскага. Сярод касмаганічных міфаў вылучаюцца тры тыпа міфаў. Самы значны звязаны з уяўленнем аб узнікненні жыцця ад трох іскаркаў, якія натрапілі ў мёртвую ваду пасля ўдара Пяруна ў холм ці камень. Таксама існуе міф аб узнікненні свету пасля яднання зямлі і сонца. Хрысціянскі апокрыф распавядае пра стварэння свету богам з зямлі, якую скраў чорт, што ўтварыў з яе балоты. Структура космасу мае традыцыйны крыжападобны характар. Неба мае сем паверхаў, мы бачым толькі першы. Увогуле, неба – цвержая, нібы шкло, інстанцыя, да якой прымацываны зоркі і месяц. У небе ёсць люк, адтуліна, куды можа натрапіць герой. Самы населены істотамі зямны свет, дзе існуе большасць багоў і духаў. Пад зямлёй жывуць нейкія маленькія людзі, у узвышшах – гарцукі, туды ідуць балотныя лункі, разломы, адтуль чутныя стогны пакутуючых людзей. Пад зямлю правальваюцца гарады, замкі, храмы, дзе працягваецца жыццё. Па краях гарызонту размешчаны сусветная гара і дрэва, як у многіх міфалогіях іншых народаў. На ўсходзе знаходзіцца рай, дзе жывуць праведнікі і куды злятаюць птушкі (у вырай).

Антрапагенныя міфы з'яўляюцца, па сутнасці, хрысціянскімі апокрыфамі з моцным уплывам народнай апрацоўкі. Так, Адам у рае меў цела ў чэшуі, а таксама хвост, з якога пад час сна Бог стрварыў Еву. З воднага пузыру выйшаў да бога прыгожы юнак, які стаў Сатаной. Сялян бог стварыў з зямлі, а шляхту – з цеста.

Татэмістычныя міфы звязаны з пераўтварэннем людзей у татэмных жывёлін – мядзведзя, воўка, бусла, вужа. Гэта позні варыянт татэмных міфаў, але міфема пераўтварэння сведчыць аб магчымасці існавання класічнага сюжэта ўзнікнення чалавека ад жывёлы.

Тэма 13. Багі беларускай міфалогіі

Для паганства ўласціва вялікая ступень лакальнай варыябельнасці боістваў, якіх шануюць як пантэон, г зн. кола вышэйшых агульнапрызнаных багоў вылучаецца ў развітых цывілізацыях, як гэта было ў старажытных грэкаў і асабліва рымлян. Між тым у грэкаў не было пантэона, г.зн. культавага цэнтра з выявамі вызначанага кола багоў, што імкнуўся зрабіць князь Уладзімір. Пэўнае акрэсленае кола вышэйшых багоў існавала хіба што ў паўночных германцаў – нарманаў. Таксама ў язычніцкай рэлігіі, якая не зрабілася афіцыйным культам у цывілізаваных краінах, слаба выражана групавая і індывідуальная іерархія багоў за выключэннем вышэйшага бога-бацькі. У дачыненні да беларусаў можна казаць аб багах, якія аднолькава шанаваліся па ўсёй тэрыторыі пражывання этнасу з часоў яго ўтварэння.

Спецыфіка беларускіх багоў – у адносна слабай індывідуальнай выразнасці, адсутнасці разгалінаваных сюжэтаў. Беларускія багі – пераважна багі пладнасці, сярод іх няшмат ваяўнічых істот. Таксама яны маюць сязонны характар, з'яўляліся ў пэўную пару года. Беларускія багі прыстасаваныя да зямлі, менавіта адбываюцца іх дзеянні. Спецыфіка беларускіх міфалагічных сакральных персанажаў у тым, што яны маюць пераважна сязонны характар, "адказваючы" кожны за сваю пару года. Новы год, які ў язычніцкіх народаў пачынаўся веснай, прадстаўлены боствамі Вясны, Вясноўкі, Лады, Лялі, Ярылы. Летні цыкл звязаны з Купалай (Купалам, Купалішам) – боствам ззяючага сонца, кахання, дабрабыту. Да выразных боістваў лакальнага тыпу належыць звязаная з ураджаем Цёця. Восень – пару збору ураждая – прадстаўляе Жыцень, Жытняя баба, а таксама сімвал дабрабыту Багач – напоўненая зернем сеялка з свячой. Зіма

прадстаўлена сімвалам багацця – Калядой, а таксама багамі Зюзяй, марозам, Шчадрацом (Шчодрыкам).

Нягледзячы на аморфны, досыць вольны характар культу бостваў, можна вылучыць вышэйшага бога, бацьку Пяруна – Бялуна. Гэта функцыянальна невыразнае баство, якое не з'яўляецца кіруючым пачаткам, выступае аксіялагічным цэнзарам, які надзяляе матэрыяльнай узнагародай добрых, працавітых людзей. Дабрабыт мог асацыяравацца з сяброўствам з Бялуном, але канешне, гэта было не выпадковым. Высокі статус меў бог грома, маланкі, (пяруна) Пярун. На старажытнаславянскіх выявах ён прадстаўляўся сталым мужчынай з маланкай у руках, лічылася, што ён ездзіць па небу на калясніцы, якая грыміць нябесным громам. У беларускай касмалогіі Пяруну належыць выключная роля як ініцыятару касмаўтваральных працэсаў, – дзякуючы Пяруну, што патрапіў у мертвую ваду, узнікла жыццё. У хрысціянскую эпоху Пярун зрабіўся вынішчальнікам нечысці – кожны яго удар нібыта забіваў паганскіх духаў і хрысцыянскіх чарцей і чарцянят. Як і належыць паганскаму баству, Пярун меў жонку Грамоўніцу, якую ўвасабляла грамнічая свяча. Пярун быў у большай ступені каляндарным боствам, ён з'яўляўся з першымі маланкамі вясной і зыходзіў восенню, але ў масавай свядомасці яго статус быў нязменна высокім.

Вылучаюцца баствы асноўных складальнікаў космасу – агня, зямлі, паветра. Шырока прадстаўлены ў белапускай міфалогіі розныя віды агня. Падземны, які летам выходзіць на паверхню – Жыжаль, агонь нябеснай маланкі – Пярун, яго пара Грамоўніца, хатні пячны агонь, звязаны з Хатнікам (Дамавіком), святарны агонь капішча – Зніч. Зямлю ўвасабляла аднанайменнае баство, якое магло называцца Маці-Зямля. Стыхію паветра, прасторы паміж небам і зямлёй, сімвалізаваў бог Падвей, з ветрам былі звязаны Паветрыкі. Вада не мела вызначанага баства, што ўласціва славянскай міфалогіі.

Індаеўрапейскага паходжання бог грома, маланкі (пяруна), вайсковай справы Пярун, роднасны літоўскаму Пяркунасу, германскаму Тору, грэчэскаму Зеўсу, рымскаму Юпіцеру, вытокі якога ўзыходзяць да індыйскага Індры. Таксама гэта агульнаславянскі бог буйной хатняй жывёлы Вялес (Волас), вядомы з

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

часоў Кіеўскай Русі і захаваўшыся ў этнаграфічных запісах у выглядзе “Вялесавай барады” – жменька коласаў, што захоўвалася на пожні богу. Таксама да агульнаславянскіх боствaў належыць бог яскравага сонца Ярыла, абрад шанавання якога быў занатаваны на Беларусі яшчэ ў сярэдзіне XIX ст. На нашых землях гэта быў бог гадавога цыклу, які вясной паміраў старым і адраджаўся маладым, што ўводзіць яго ў кола істотных для светапогляднай рэлігій сістэмы боствaў, якім сімвалізавалі цыклічнасць касмічнага часу, такіх, як егіпецкі Асірыс, грэчэскія Адоніс, Атыс, іншыя. Агульнаславянскімі боствамі былі і зімовая баство багацця Каляда, летняе Купала, вясенняе Лада, асабліва папулярная на Беларусі Ляля. Аналагі ў славянскай міфалогіі мае і вярхоўны бог Бялун (славянскі Белабог).

Вышэйшы бог – Бялун, яго сын – Пярун. Самыя ўплывовыя боствы – сязонныя – Ярыла, вясноўка, Лёля, Лада, Купала, Цёця, Жыцень, Жытняя Баба, Каляда, Зюзя, Мароз, Шчодрык. Таксама вылучаюцца аксіялагічныя боствы – Лад, Чур, Талака, Дзявоя, Любмел, Дабрахвочы. Асобна адзначым боствaў агня, сонца, – гэта Пярун, Ярыла, Купала, Жыжаль, Зніч, Хатнік (звязаны з печным агнём).

Тэма 14. Беларуская дэманалогія

Нячысцікаў можна падзяліць на хрысціянскіх (Сатана, чорт) і паганскіх. У беларускіх народных апокрыфах чорт выконваў значную ролю ў якасць трыксцера, правакатара. Але ён не быў досыць магутным – у казках, былічках чорта падманваў просты селянін, прымушаў яго служыць сабе.

Сярод значных агульнавядомых боствaў былі негатыўныя істоты, якія ўвасаблялі смерць, хваробы. У язычніцкай светапогляднай сістэме зусім мала выразных увасабленняў зла, у першаю чаргу маральнага. Шчаслівае жыццё ў ёй звязана ў першаю чаргу з матэрыяльным дабрабытам, наяўнасцю здаровых нашчадкаў, выкананнем агульнапрызнаных нормаў асабістых і сацыяльных паводзін. Сярод іх першым было баство смерці Мара – празрыстая да касцей жаночая істота з белым тварам, які заглядаў у вакно, прадракая смерць. Побач з ёй знаходзіліся Карачун, а таксама Трасца, Халера. Сярод вышэйшых міфалагіч-

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ных персанажаў негатыўнага кшталту, звязаных са светам нябожчыкаў, можна адзначыць Цмока і Югу (Ягу). У беларускай традыцыі яна жыве ў гушчары, ёй падначаленыя вядзьмаркі прыносяць душы нябочыкаў. Асобна сярод злых персанажаў стаіць Чарнабог, які наганяе чорныя хмары і варагуе з Пяруном. Разам з тым Чарнабог належыць, хутчэй за ўсё, да “кніжных” багоў, якія ў большай ступені існуюць у працах даследчыкаў, а не ў традыцыйнай свядомасці.

Іерархічна ніжэй за бажкоў знаходзяцца міфалагічныя персанажы, часцей за ўсё прадстаўленыя духамі. Большасць з іх у хрысціянскі час набыла якасці злых духаў, нячысцікаў, але, па сутнасці, гэта – былыя духі, часцей за ўсё лакалізаваныя ў культурнай, маргінальнай ці прыроднай прасторы. Сярод духаў культурнай прасторы (сядзібы з агародам) найбліжэйшым да чалавека (нават, як лічылася, вонкава падобны на гаспадара) быў Хатнік (з жонкай), які жыў у хаце за печкай. Таксама ў хаце маглі размяшчацца злыдні, хут (пад страхой), кікімара, падпечны кікаць. Кожная значная гаспадарчая пабудова мела свайго духа: хлеўніка, гуменніка, пунніка, лазніка. Маргінальная прастора – поле да леса – была вобласцю ўлады палевіка. Уладаром асноўнага масіва прыроднай прасторы – леса, былі лясуны, кожны з якіх “кіраваў” сваёй часткай леса, у якіх яны жылі з жонкамі-лесавіхамі. У пушчах панавалі злыя і магутныя, але падслепаватыя пушчавікі. Таксама верылі ў мядзведзепадобнага “ляснога дзеда” Гаюна. У лесе размяшчаліся жаночыя персанажы – расамаха, зачараваная жанчына. У вадаемах гаспадарыў вадзянік, якому падпарадкоўваліся русалкі (у азерах – хвастатыя азярніцы), у прудах людзей пужала вялікая жаба лойма. Самыя страшэнныя, агідныя, брудныя міфалагічныя персанажы прыроднай прасторы – балотнікі, багнікі, аржанік, якія не мелі жаночай пары. У інфернальнай (міфалагічнай) прасторы – недаступнай багне – народная фантазія памяшчала логава чарцей, там жа сядзелі Люцыпар, Юга. У халмах, узвышшах жылі беларускія лятучыя гномы – гарцукі. На рэштках сядзіб увечары нібыта бачылі калматага бясшкоднага мешу.

Значная колькасць мелкіх злых духаў не мелі месца сталай лакалізацыі – гэта паветрыкі, прахі, шатаны, паралікі, хохлікі, груганы, кажаны, іншыя.

2. ПРАКТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ

2.1. Требования к подготовке и проведению семинарских занятий

Семинарское занятие – форма образовательного процесса, которая является дополнением к лекционной форме обучения. Целью занятий является рассмотрение актуальных, проблемных вопросов учебной дисциплины посредством творчекого диалога обучающихся и преподавателя. Занятия требуют специальной подготовки обучающихся и их активного участия.

2.2. Тематика семинарских занятий

1. Основные этапы этногенеза и этнической истории белорусов
2. Традиционное жилье
3. Традиционная одежда
4. Традиционная кухня
5. Традиционная календарная обрядность
6. Родильная обрядность
7. Свадебная обрядность
8. Похоронная обрядность

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

3. РАЗДЕЛ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ

3.1. Формы и методы контроля над работой

1. Устный опрос на семинарских занятиях.

2. Коллоквиумы в устной и письменной формах.

3. Подготовка докладов и рефератов, их анализ.

4. Подготовка и демонстрация мультимедийных презентаций.

5. Проведение письменных проверочных работ (тестирование по каждой из тем осуществляется в виде терминологического диктанта; работы на сопоставление терминов и определений, понятий и их авторов; кратких тестов с выбором одного ответа).

6. Написание эссе, творческих работ.

7. Конспектирование и обсуждение источников в соответствии с изучаемыми темами.

8. Тестирование.

3.2. Контрольные вопросы по темам учебной дисциплины

Понятия этнографии

Понятие фольклора

Понятие мифологии

Понятие традиционной культуры

Понятие этноса

Виды сельских поселений

Крестьянская усадьба

Крестьянская хата

Региональные особенности белорусского традиционного жилья

Мужской традиционный костюм

Женский традиционный костюм

Женские головные уборы

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Сельскохозяйственная техника белорусов

Продукты традиционной кухни

Супы традиционной кухни

Блюда традиционной кухни

Напитки традиционной кухни

Блюда из картофеля

Сельскохозяйственная техника

Промыслы и ремесла

Народный календарь. Соотношение языческого и христианского

Религии в этнической истории белорусов

Мифологическая структура космоса

Образы белорусской мифологии

Праздники весеннего цикла

Праздники летнего цикла

Праздники осеннего цикла

Праздники зимнего цикла

Предварительный этап свадьбы

Основной этап свадебного обряда

Предварительный этап родильной обрядности

Роды и крестины

3.3. Вопросы по темам семинарских, практических занятий

1. Основные этапы этногенеза и этнической истории белорусов

1. Этногенез
2. Период 16 в.
3. Период 17–18 вв.
4. Период 19 в.
5. Период начала 20 в.
6. Период второй половины 20 в. – начало 21 в.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

2. Традиционной жилье

1. Типы сельских поселений
2. Состав и планировка усадьбы
3. Особенности жилого дома (хаты)

3. Традиционная одежда

1. Материал и технологии изготовления
2. Мужской костюм
3. Женский костюм
4. Семантика орнамента

4. Традиционная кухня

1. Продукты традиционной кухни
2. Первые блюда
3. Основное блюдо
4. Напитки

5. Традиционная календарная обрядность

1. Народный календарь
2. Обряды весеннего цикла
3. Обряды летнего цикла
4. Обряды осеннего цикла
5. Обряды зимнего цикла

6. Родильная обрядность

1. Предварительный этап
2. Роды и родильные обряды
3. Крещение («Хрэсьбины»)

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

7. Свадебная обрядность

1. Предварительный этап свадебной обрядности

2. Свадебные обряды

3. Свадебные обереги

8. Похоронная обрядность

1. Представления белорусов о смерти

2. Похоронные обряды

3. Обрядность «дедов»

3.4. Тесты

Тесты по учебной дисциплине размещены для исльзования в электронной системе тестирования локальной сети Института.

3.5. Основные виды и формы самостоятельной работы

1. Самостоятельное изучение тем дисциплины.

2. Подготовка к семинарским занятиям, контрольным мероприятиям.

3. Подготовка рефератов, докладов и мультимедийных презентаций к семинарским занятиям.

4. Работа с рекомендованной основной и дополнительной литературой.

5. Поиск информации в сети Интернет.

6. Работа с аудиовизуальными учебными материалами, электронными учебниками, обучающими программами.

7. Выполнение заданий с использованием компьютера и сети Интернет (решение тестовых заданий, расположенных в электронном контенте по дисциплине, участие в веб-семинарах, форумах);

8. Работа в Национальнай библиотеке Республики Беларусь, библиотеке Института;

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

9. Подготовка к выступлениям на ежегодной Международной научно-практической конференции «Современные знания – в жизнь», проводимой в Институте современных знаний имени А. М. Широкова.

Учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы по учебной дисциплине включает:

– лекции по дисциплине;

– задания для подготовки к семинарам;

– список тем, источников и литературы для самостоятельного изучения дисциплины.

3.6. Тематика рефератов и творческих работ для самостоятельной работы студентов

1. Что изучает этнография?
2. Миф и сказка – сходства и различия.
3. Жанры фольклора.
4. Этнография, фольклор белорусов в трудах Е. Романова (историографический обзор).
5. Этнография, фольклор белорусов в трудах П. Шейна (историографический обзор).
6. Мифология белорусов в трудах Е. Никифоровского (реферат)
7. Местечко: история, люди, культура.
8. Виды строений крестьянской усадьбы.
9. Крестьянская хата: функциональность, эстетика.
10. Особенности белорусского природно-культурного ландшафта.
11. Традиционный мужской костюм белорусов.
12. Символика белорусского орнамента.
13. Художественное оформление женского традиционного костюма.
14. Ттрадиционные обереги.
15. Женские головные уборы.
16. Супы традиционной кухни.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

17. Блюда из картофеля.
18. Мясные блюда в прошлом и сейчас.
19. Напитки традиционной кухни.
20. Белорусская свадьба в издании БНТ (реферат).
21. Предварительный этап свадьбы.
22. Основной этап свадебного обряда.
23. Родинная обрядность в издании БНТ (реферат).
24. Предварительный этап родильной обрядности.
25. Роды и крестины.
26. Традиционная похоронная обрядность в издании БНТ (реферат).
27. Дни поминовения.
28. Соотношение языческого и христианского в народном календаре.
29. Мифологические символы космоса.
30. Языческие боги белорусов: культурно-исторические параллели.
31. Белорусская демонология: специфическое и полиэтническое.
32. Образ волколаки: исторические параллели.
33. Топонимические легенды.
34. Герои волшебных сказок: фольклорные параллели.
35. Образ Ярилы в контексте европейской мифологии.
36. Образ Перуна в контексте индоевропейской мифологии.

Рекомендуемые виды дидактических материалов:

– мультимедийные презентации;
– визуальные пособия (таблицы, схемы, графики, диаграммы и др.);
– видеоролики;
– другие материалы.

Написать творческую работу (эссе) на предложенную тему.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

3.7. Тематика дипломных, курсовых работ

Основные этапы этнической истории белорусов

Концепции этногенеза белорусов

Теория балтского субстрата и этногенез белорусов

Этноспецифический пласт белорусской культуры: формирование, динамика

Виды сельских поселений: традиция и современность

Региональные особенности белорусского традиционного жилья

Мужской традиционный костюм: этнокультурные параллели

Женский традиционный костюм: этнокультурные параллели

Сельскохозяйственная техника белорусов

Этапы истории традиционной кухни

Блюда традиционной кухни: история и современность

Промыслы и ремесла белорусов

Соотношение языческого и христианского в народном календаре

Религии в этнической истории белорусов

Мифологическая структура космоса

Образы белорусской мифологии: этнокультурные параллели

Праздники весеннего цикла

Праздники летнего цикла

Праздники осеннего цикла

Праздники зимнего цикла

Белорусский свадебный обряд в культурно-исторических параллелях

Магический компонент в родильной обрядности

3.8. Вопросы к зачету по дисциплине «Этнография и этнология Беларуси»

ВОПРОСЫ К ЗАЧЕТУ

1. Понятие традиционной культуры.

2. Понятие этнографии.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

3. Понятия мифологии и фольклора.
4. Современные теоретические концепции этнологии.
5. Понятие этноса.
6. Этногенез белорусов.
7. Основные этапы этнической истории белорусов.
8. Основные типы сельских поселений.
9. Крестьянская усадьба.
10. Крестьянская хата.
11. Региональные особенности белорусского традиционного жилья.
12. Мужской традиционный костюм.
13. Женский традиционный костюм.
14. Женские головные уборы.
15. Продукты традиционной кухни.
16. Супы традиционной кухни.
17. Блюда традиционной кухни.
18. Напитки традиционной кухни.
19. Блюда из картофеля.
20. Сельскохозяйственная техника.
21. Предварительный этап свадьбы.
22. Основной этап свадебного обряда.
23. Предварительный этап родильной обрядности.
24. Роды и крестины.
25. Традиционная похоронная обрядность.
26. Дни поминовения.
27. Народный календарь. Соотношение языческого и христианского.
28. Праздники фольклор весеннего цикла.
29. Праздники фольклор летнего цикла.
30. Праздники фольклор зимнего цикла.
31. Праздники фольклор летнего цикла.
32. Мифологическая структура космоса.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

33. Языческие боги белорусов.

34. Белорусская демонология.

35. Волоты, оборотни.

36. Поэтические жанры фольклора.

37. Белорусская сказка.

38. Легенды и предания.

3.9. Критерии оценки результатов учебной деятельности студентов

Критериями эффективности изучения ученбной дисциплины явояются показатели учебной работы по трем направлениям: познавательному, деятельностному, личностному.

Познавательные критерии основываются на количественных и качественных показателях эффективности:

• увеличение объема и повышения качества знаний по сравнению с исходным состоянием студента;

• реальный объем знаний (согласно требованиям стандарта);

• актуализация знаний при решении познавательных и практических задач;

• эффективность использования знаний в практической деятельности.

Деятельностные критерии позволяют оценить уровень познавательных и практических (общепедагогических) умений:

• сравнительный объем умений;

• полноту операционального состава данного умения;

• ситемность;

• устойчивость;

• гибкость (перенос в новые ситуации);

• действенность.

Личностные критерии позволяют оценить аксиологический, общеразвивающий характер образовательного процесса:

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

• мотивы учения, аксиологическая ценность образования и образовательного процесса;

• личностный смысл полученных знаний для социальной адаптации;

• степень позитивного характера отношений с товарищами, преподавателями;

• готовность к самообразованию.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

4. ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЙ РАЗДЕЛ

4.1. Учебная программа

ЧАСТНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«ИНСТИТУТ СОВРЕМЕННЫХ ЗНАНИЙ ИМЕНИ А.М.ШИРОКОВА»

УТВЕРЖДАЮ
Ректор Института современных знаний имени А.М. Широкова
А.Л. Капилов
. . 2024
Регистрационный № УД-02- /уч.

ЭТНОГРАФИЯ, МИФОЛОГИЯ И ФОЛЬКЛОР БЕЛОРУСОВ

Учебная программа учреждения высшего образования
по учебной дисциплине для специальности
6-05-0314-03 Социально-культурный менеджмент и коммуникации

2024 г.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Учебная программа составлена на основе образовательного стандарта высшего образования ОСВО 6-05-0314-03-2023 для специальности 6-05-0314-03 Социально-культурный менеджмент и коммуникации и учебного плана по специальности

СОСТАВИТЕЛЬ:
И.Г.Углик, доцент кафедры менеджмента и коммуникаций Частного учреждения образования «Институт современных знаний имени А.М.Широкова», кандидат исторических наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТЫ:
А. Н. Кушнеревич, профессор кафедры философии и логики Минского государственного лингвистического университета, доктор искусствоведения, профессор.
И.М.Коновалов, заведующий кафедрой дизайна Частного учреждения образования «Институт современных знаний имени А.М.Широкова», кандидат искусствоведения, доцент

РЕКОМЕНДОВАНА К УТВЕРЖДЕНИЮ:
Кафедрой социально-гуманитарных дисциплин и менеджмента Частного учреждения образования «Институт современных знаний имени А.М.Широкова»
(протокол № от 28. 11. 2024)

Научно-методическим советом Частного учреждения образования «Институт современных знаний имени А.М.Широкова»
(протокол № от .2024)

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Целевые ориентиры учебной дисциплины определяются нормативными требованиями к содержанию и уровню подготовки для получения первой ступени высшего образования. Они связаны с развитием профессиональных навыков обучаюшихся, формированием у них знаний и умений, необходимых как для профессиональной деятельности, так и для повышения общего уровня культуры.

Актуальность изучения данной учебной дисциплины определяется необходимостью активизации патриотического воспитания на основе стимулирования интереса к изучению традиционной культы белорусов, краеведения.

Этнография, мифология, фольклор являются основными дисциплинами при изучении традиционной (народной) культуры этноса. Они охватывают широкий спектр вопросов этногенеза, этнической истории, типов материальной и духовной культуры народа. Данная учебная дисциплина является необходимой при изучении различных аспектов истории белорусской культуры.

Цель курса – изучение календарных и семейных обрядов, основных видов материальной культуры белорусов, мифологии, основных жанров фольклора.

Задачи курса:

определить понятия этнографии, мифологии, фольклора как компонентов традиционной культуры;

изучить традиционную материальную культуру – жилье, одежду, пищу, сельхозтехнику, промыслы и ремесла;

изучить календарные и семейные обычаи и обряды;

изучить белорусскую мифологию в контексте мифологий индоевропейской, славянской;

изучить прозаические жанры фольклора;

изучить поэтические жанры фольклора;

выявить этнокультурную специфику традиционной культуры белорусов;

выявить региональную специфику традиционной культуры белорусов;

выявить этнокультурную специфику традиционной культуры белорусов;

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

выявить специфику этнокультурных процессов в Беларуси и современном мире.

Дисциплина «Этнография, мифология и фольклор белорусов» входит в комплекс исторических дисциплин, таких, как «Археология», «История», «Нумизматика», «Краеведение», другие.

После изучения курса студент **должен знать:**

– основные теоретико-методологические проблемы, категории этнографии, мифологии, фольклора;

– научные подходы к анализу этнических явлений;

– специфику этнических процессов, тенденции развития современного мира.

Студент должен **уметь:**

– использовать идеи и категории этнографии, мифологии, фольклора при анализе мировоззренческих, социокультурных и профессиональных проблем и ситуаций;

– оценивать перспективы развития современных этнических процессов, предлагать пути разрешения возникающих этнических проблем.

Студент должен **владеть:**

– основными методами этнографического, фольклорного исследования, изучения мифологии.

– основными приемами анализа специфики этнических процессов в Беларуси и современном мире.

Студент должен **иметь навыки:**

владения основами методики определения региональной специфики, сбора этнографического материала;

использования приемов восприятия и анализа этнологических (этнографических), мифологических, фольклорных текстов;

культурного контакта в поликультурной и полиэтничной среде;

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

публичной речи, аргументации, ведения дискуссии, грамотного письменного изложения собственной точки зрения по культурно-этнографической тематике;

применения своих знаний на практике и вести себя в жизни в соответствии с требованиями этнокультурной толерантности, уважения к представителям других рас, этносов, культур.

В соответствие с образовательным стандартом по специальности изучение учебной дисциплины направлено на формирование следующих универсальных компетенций:

Владеть основами исследовательской деятельности, осуществлять поиск, анализ и синтез информации;

Работать в команде, толерантно воспринимать социальные, этнические, конфессиональные, культурные и иные различия.

Базовые профессиональные компетенции:

Анализировать историко-культурный процесс, понимать закономерности формирования культурно-творческих характеристик личности, образа мысли и деятельности человека, живущего в исторически конкретном обществе;

Анализировать этнокультурную специфику традиционной культуры Беларуси, этнических процессов в Беларуси и в современном мире;

Оценивать социальные и иные последствия научного и технологического развития, влияние техногенных и информационных процессов на изменения в сфере творчества, культуры, коммуникации и других областях деятельности культуроллога;

Применять современные технологии социокультурной коммуникации в профессиональной деятельности.

В соответствии с учебными планами учебная дисциплина на очной (дневной) форме получения высшего образования рассчитана на 90 часов, 36 аудиторных часов, 28 часов лекционных занятий, 8 часов семинарских занятий. СРС – 54 часа, из них промежуточная аттестация – зачет – 12 часов.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

На заочной форме получения высшего образования предусмотрено всего 90 часов, 8 аудиторных часов, 6 часов лекционных занятий, 2 часа семинарских занятий. СРС – 82 часа, из них текущая аттестация – зачет – 12 часов. Текущая аттестация проводится в форме подготовки реферата 1 раз в семестр по темам, определенным преподавателем. Форма промежуточной аттестации – зачет.

СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА

Примерный тематический план (очная форма)

№ п/п	Наименование темы	Количество часов		
		Аудиторные		СРС
		Лекции	Семинары	
1.	Понятие традиционно-бытовой культуры	2	2	3
2.	Традиционное жилье	2	2	3
3	Традиционная одежда	2		3
4.	Сельскохозяйственная техника, промыслы и ремесла	2		3
5.	Традиционная кухня	2		3
6	Народный календарь			3
7	Традиционная календарная обрядность	2	2	3
8	Семейная обрядность	2		3
9	Поэтические жанры фольклора	2		3
10	Прозаические жанры фольклора	2		3
11	Структура белорусской мифологии	2	2	3
12	Виды мифов	2		3

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

13	Боги белорусской мифологии	2		3
14	Белорусская демонология	2		3
	Итого:	28	8	42

Примерный тематический план (заочная форма)

№ п/п	Наименование темы	Количество часов		
		Аудиторные		СРС
		Лекции	Семинары	
1.	Понятие традиционно-бытовой культуры	2		20
2	Традиционное жилье	2	2	25
3.	Структура белорусской мифологии	2		25
	Итого:	6	2	70

СОДЕРЖАНИТ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА

Тема 1. Понятие традиционно – бытовой культуры

Традиционно – бытовая культура как специфический вид культуры этноса. Ее отличие от культуры массовой. Историческая динамика традиционной культуры. Традиционная культура в современном обществе. Понятия этнографии. Этнография и этнология. Основные этапы этногенеза и этнической истории белорусов. Традиционная материальная и духовная культуры. Ее исследователи. Традиционная магия, ее виды. Материальная культура, ее виды. Традиционные обычаи и обряды. Понятие фольклора, его жанры. Фольклор в музыкальной культуре современного общества. Определение мифологии, ее функции, роль в истории человеческого общества. Этноспецифический и полиэтнический слои традиционной культуры белорусского этноса. Региональное членение традиционной культуры белорусов. Формы сохранения традиционной

культуры в современном мире. Исследователи белорусской традиционной культуры (Н. Никифоровский, Е. Карский, Е. Романов), другие. Этногенез и этническая история белорусов.

Тема 2. Традиционное жилье

Историческая динамика типов сельских поселений Беларуси. Типы сельских поселений Беларуси. Деревня, село, слобода, кут, околица, застенок, хутор, др. Фольварок. Местечко, его культурная, планировочная специфика. Волочная реформа и региональная специфика сельского жилья. Деревни регулярной и бессистемной планировки. Уличные деревни, их генезис. Дворы веночные, погонные, др. Состав сельского подворья. Дом (хата, изба, хаоупа), его конструктивные особенности, планировка. Интерьер. Семантика дома. Развитие архитектуры дома – формирование пятистенки, изменение мебели, другое.

Тема 3. Традиционная одежда

Виды одежды. Изготовление одежды: материал, способы его обработки. Виды костюма. Женский строй: рубашка, юбка (андарак), фартук, безрукавка (кабат, шнуровка), саян, понева, свита, кожух. Головные уборы, обувь. Историческая динамика, региональная специфика женского костюма. Мужской костюм. Рубашка, ноговицы, свита, кожух. Головные уборы, обувь. Аксессуары, орнамент белорусского костюма. Региональная специфика народного костюма. Этническая специфика белорусской одежды.

Тема 4. Сельскохозяйственная техника, промыслы и ремесла

Основные сельскохозяйственные культуры Беларуси. Способы обработки земли. Основные сельскохозяйственные культуры белорусов. Орудия для обработки земли. Соха. Борона. Орудия и способы уборки и обработки зерна. Хранение урожая. Промыслы и ремесла. Ткачество. Технология обработки льна, шерсти. Рушник, его роль в обрядах. Гончарство. Виды глиняной посуды. Кузнечное дело. Плетение из лозы и соломки. Выцинанка. Паук. Обработка кож.

РЕПОЗИТОРИЙ МСЗ

Деревообрабатывающие ремесла. Транспортные средства. Современное состояние промыслов и ремесел.

Тема 5. Традиционная кухня

Традиционная еда, ее виды: повседневная, постная, скоромная, праздничная, обрядовая. Сезонные особенности белорусской традиционной кухни. Застольный ритуал. Специфика белорусской кухни. Виды термической обработки пищи. Соотношение белков и углеродов в пищевом рационе. Продукты белорусской кухни: зерновые культуры, мясо, рыба, продукты сада, огорода, грибы, лесные ягоды, молочные, др. Добавки в основные блюда. Изделия из муки, хлеб. Каравай, его семантика. Блюда из круп. Блины. Каши. Первые блюда. Мясо, характер его использования. Мочанка, верещака, печисто. Колбасы, их виды. Фаршировка. Грибы в белорусской кухне. Картофель, его история на белорусских землях. Блюда из картофеля. Напитки: квас, соки, кислое молоко. Алкогольные напитки: горелка, пиво, медовуха, сбитень, мед.

Тема 6. Народный календарь

Понятие народного календаря. Генезис традиционного календаря. Природные циклы и народный календарь. Христианство и народный календарь, соотношение в нем христианского и языческого. Православная, католическая, протестанская, униатская конфессии и календарь. Старый и новый стили в календаре. «Свята» и «прысвяткі». Статические и блуждающие праздники. Основные праздники календарных циклов. Обрядовая символика традиционного календаря.

Тема 7. Традиционная календарная обрядовость

Обрядность и народный театр. Основные календарные циклы. Весенний цикл, его основные праздники. «Гуканне вясны». «Юрья», их семантика. Магические приемы в день первого выгона скота. Подвижные праздники. Пасха, пасхальная обрядность, ее христианские и языческие элементы. Волочебники,

волочебная обрядность. «Радаўніца», специфика ее обрядности. Троица (сёмик, Духа), культ растительности. Обряд вождения куста. Основные обряды летнего цикла. Купалье, мифологическая канва обряда. Культ огня и воды в купальской обрядности. «Папараць-кветка», купальский дедок. Мифологические, обрядовые параллели купальской обрядности белорусов. Осенний цикл. Богач, семантика его элементов. Дожинки. Зимний цикл. Колядки. Три колядные «кутьи». Колядовщики, их маски, семантика ритуала.

Тема 8. Семейная обрядовость

Понятие семейной обрядности. Свадьба, ее этапы. Предварительные свадебные ритуалы: сватовство, заручины (запоины), «дзявочы вечар». Основной этап свадебной обрядности. Каравайный и столбовой обряды. Семантика каравая, рушника, пояса, обуви, оберегов. «Радзіны». Предварительный этап обрядности, обереги, их значение. Магические ритуалы при родах. Крещение, выбор крестных, ритуальное застолье, «бабина каша». Похоронная обрядность, ее семантика. Магические ритуалы похоронной обрядности. Дни поминовения. «Дзяды».

Тема 9. Поэтические жанры фольклора

Принцип дифференциации фольклорных жанров. Функции различных фольклорных жанров. Обрядовая поэзия, ее виды. Связь фольклора с обрядовой системой. Поэзия весеннего цикла. Веснянки, юрьевские песни. Пасхальный фольклор. Волочебные песни. Троицкие песни. Фольклор летнего цикла. Фольклор купалья, его связь с купальской обрядностью. Жнивные песни. Фольклор колядок, его тематика, тональность. Связь колядной обрядности и фольклора. Основные фольклорные образы колядок. Специфика белорусской обрядовой поэзии. Свадебные песни: предварительного этапа, непосредственно свадьбы. Содержание свадебных песен, тональность. Родинная поэзия. Семантика, содержание, тональность родинной поэзии. Фольклор похоронной обрядности. Голошения, их содержание. Понятие внеобрядовой поэзии. Рекрутские песни,

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

их происхождение, содержание. Белорусская баллада, ее характерные черты. Бурлацкие песни. Любовные песни, их мелос, тематика. Семейно – бытовые песни, их разновидности. Социально-бытовые песни, их основная тематика. Шуточные песни, частушки. Детский фольклор. Современные формы интерпретации фольклора.

Тема 10. Прозаические жанры фольклора

Специфика данных жанров фольклора. Архетипические образы в легендах и преданиях. Легенды, их виды. Легенды о королях, князьях, знатных шляхтичах. Специфика белорусской фольклорной интерпретации исторических персонажей. Топонимические легенды: о происхождении Минска, Могилева, др. городов. Предания, их разновидности. Пословицы и поговорки. Заговоры. Белорусская сказка. Волшебные, социально-бытовые сказки, сказки о животных. Специфика белорусской сказки.

Тема 11. Структура белорусской мифологии

Белорусская мифология, ее формирование, специфические черты. Мифология как собрание мифов. Мифология – наука о мифах. Этапы формирования белорусской мифологии. Индоевропейский, общеславянский, собственно белорусский пласты. Структурные элементы мифологии: совокупность видов мифов, боги, демонология, мифологические персонажи. Народные христианские апокрифы, их белорусская специфика.

Тема 12. Виды мифов

Мифы космогонические, антропогенные, тотемистические, астральные, героические, другие. Понятие космогонии. Космогонические модели белорусской мифологии. Мифологема первичного холма и происхождение космоса. Мифологема соединения женского и мужского начала в космогонии. Народные апокрифы и космогония. Мифы антропогонические. Бай. Астральная мифоло-

РЕПОЗИТОРИЙ ВГУ

гия белорусов. Мифы тотемистические. Тотемы: медведь, аист, уж. Специфика белорусского тотемизма. Этнокультурная мифология белорусов.

Тема 13. Боги белорусской мифологии

Генезис и динамика мифологических представлений о богах. Боги индоевропейские, славянские, восточнославянские в белорусской мифологии. Этнический пласт сакральных персонажей белорусов. Христианские персонажи в белорусской мифологии: Бог, Христос, Мария, апостолы Петр, Павел, св. Николай, Власий, други. Иерархия богов. Белун, Перун. Функции богов. Боги календарные: Ярило, Весновка, Купала, Тетя, Житень, Богач, Коляда, Зюзя, Мороз, Щедрик. Боги, связанные с социально-аксиологическим компонентом: Лад, Толока, Ляля, Доля. Амбивалентные персонажи белорусской мифологии. Волоты.

Тема 14. Белорусская демонология

Генезис и эпохальная динамика белорусской мифологии. Духи в демонологии. Классификация демонологии. Нечисть христианского происхождения: сатана, черт. Интерпретация их образов в белорусской мифологии. Персонажи языческой демонологии (духи), их иерархия и классификация. Высшая демонология: Кадук, «цмок», Мара, Чернобог. Нечисть культурного (домовик, хут, злыдни, хлевник, банник, др.), маргинального (полевик), природного («лесун», болотник, водяной, русалки), сакрального (Юга, Цмок) пространств. Не локализованные персонажи: шатаны, груганы, хохлики, злыдни, паралики. Оборотни. Волколак. Упырь.

РЕПОЗИТОРИЙ ВГУ

«УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ КАРТА УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ»
Очная (дневная) форма получения высшего образования)

Номер раздела	Название раздела, темы	Лекции	Семинарские занятия	СРС	Форма контроля знаний
1	2	3	4	5	6
I.	**Понятие традиционно-бытовой культуры** 1.Особенности традиционной культуры 2.Виды традиционной культуры 3.Отличие этой культуры от массовой 4.Роль традиционной культуры в системе этноса 5.Формы сохранения традиционной культуры	2		3	Доклады, опрос
2.	**Традиционное жилье** 1.Генезис белорусского жилья 2.Виды сельских поселений 3.Планировка усадеб 4.Хата, ее конструктивные особенности 5.Историческое развитие жилья	2	2	3	Реферат, опрос
3.	**Традиционная одежда** 1.Материал для изготовления одежды 2.Женский костюм 3.Мужской костюм 4.Аксессуары, орнамент 5.Региональные особенности костюма	2	2	3	Реферат, опрос
4.	**Сельхозтехника, промыслы и ремесла** 1.Система земледелия 2.Орудия обработки урожая 3.Промыслы 4.Ремесла 5.Современное состояние промыслов и ремесел	2		3 7	Реферат, опрос
5	**Традиционная кухня** 1.Продукты кухни 2.Первые блюда 3.Основные блюда 4.Блюда из картофеля 5.Напитки	2		3 7	Реферат, опрлс
6	**Народный календарь** 1.Формирование календаря 2.Календарь языческий 3.Христианский календарь 4.Персонажи календаря 5.Специфика белорусского календаря	2	2	3 7	Реферат, опрос

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЭ

7	**Традиционная календарная обрядность** 1.Весенний цикл календаря 2.Летний цикл 3.Осенний цикл 4.Зимний цикл 5.Календарные божества	2	2	3 7	Опрос
8	**Семейная обрядность** 1.Свадьба, ее отличительные черты 2.Этапы свадебной обрядности 3.Дородовая обрядность 4.«Родины» 5.Похоронная обрядность	2		3	Коллоквиум
9	**Поэтические жанры фольклора** 1.Специфика белорусского исполнительства 2. Календарно-обрядовая поэзия, ее виды 3.Се.мейно-обрядовая поэзия 4.Внеобрядовая поэзия 5.Современные формы интерпретации	2		3	Рефераты
10	**Прозаические жанры фольклора** 1.Легенды и предания 2.Специфика сказки как жанра 3.Волшебные сказки 4.Социально-бытовые сказки 5.Сказки о животных	2		3	Опрос
11	**Структура белорусской мифологии** 1.Исторические пласты белорусской мифологии 2.Специфика мифологии 3.Языческая и христианская мифологии 4.Структура космоса 5. Мифы и сказки	2	2	3	Рефераты
12	**Виды мифов** 1.Мифы космогонические 2.Мифы антропогенетические 3. Мифы тотемистические 4 Мифы астральные	2		3	Рефераты
13	**Боги белорусской мифологии** **1.**Генезис богов 2.Специфика богов 3.Высшие боги 4.Календарные боги 5. Мифологические персонажи	2		3	Рефераты

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

14	**Белорусская демонология** 1. Демонология и духи 2. Христианская демонология 3. Высшие персонажи языческой демонологии 4. Локализованные духи 5. Духи без локализации	2		3	Рефераты
	Промежуточная аттестация			12	Зачет
	Итого	28	8	54	

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ КАРТА УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ (заочная форма получения высшего образования)

Номер раздела	Название раздела, темы	Лекции	Семинарски занятия	СРС	Форма контроля знаний
1	**Понятие традиционно-бытовой культуры** 1.Особенности традиционной культуры 2.Виды традиционной культуры 3.Отличие этой культуры от массовой 4.Роль традиционной культуры в системе этноса 5.Формы сохранения традиционной культуры	2		20	
2.	**Традиционное жилье** 1.Генезис белорусского жилья 2.Виды сельских поселений 3.Планировка усадеб 4.Хата, ее конструктивные особенности 5.Историческое развитие жилья	2	2	0	Доклад, опрос
3	**Структура белорусской мифологии** 1.Исторические пласты белорусской мифологии 2.Специфика мифологии 3.Языческая и христианская мифологии 4.Структура космоса 5.Миф и сказка	2		30	
	Промежуточной аттестация			12	зачет
	Итого	**6**	**2**	**70**	

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ИНФОРМАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ЧАСТЬ

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

Основная

1. Беларуская народная творчасць. Легенды и паданні / Рэд. кал. А. С. Фядосік (гал. рэд.) і інш. – Мн.: Навука і тэхника, 1993. – 544 с.

2. Беларуская народная творчасць Сацыяльна-бытавыя казкі / Рэд. В. К. Бандарчык. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. – 520 с.

3. Беларуская народная творчасць Паэзія беларускага земляробчага календара / Рэд. гал. В. К. Бандарчык і інш. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 662 с.

4. Беларуская народная творчасць – Пахаванні, памінкі, галашэнні. / Рэд. кал. А. С. Фядосік (гал. рэд.) і інш. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.

5. Беларуская народныя творчасць. Земляробчы каляндар: абрады і звычаі / АН БССР, Ін-т мастацтвазанаўства, этнаграфіі і фальклору; [рэдкал.: В.К.Бандарчык і інш.] – Мінск : Навука і тэхніка, 1990.– 489с.

6. Белорусы / РАН, Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая; НАН Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы; отв. ред. В. К.Бондарчик и др. – М. : Наука, 1998. – 502

7. Болотова, Ю. Г. Региональные культуры Беларуси: [Электронный ресурс]: курс лекций с приложениями: для студентов специальности «Культурология (по направлениям)» / Ю. Г. Болотова, Е. А. Макарова, Ю. В. Чернявская. – Электрон.дан. – Минск: Современные знания, 2009. – 90 с. - Электрон. опт. диски (CD-ROM). - 1 диск.

8. Вуглік, І. Р. Матэрыяльная культура і быт беларусаў XVII-XVIII стст.: вучэбна-метадычны дапаможнік / І. Р. Вуглік. – Мінск: БДПУ, 2005. – 114 с.

9. Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў трох тамах. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Пятруся Броўкі, 2007-2010. – Т.1. 2007. – 687 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

10. Локотко, А. И. Историко-культурные регионы Беларуси / А. И. Локотко. - Минск: Беларуская навука, 2002. – 223 с.

11. Рэспубліка Беларусь: вобласці і раены: энцыклапедычны даведнік / аўт.-склад. Л.В.Календа. – Мінск: БелЭН, 2004. – 568 с.

12. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі: вучэбны дапаможнік / А. Ф. Самусік. - Мінск: БДЭУ, 2004. – 209 с.

13. Углик, И. Г. Процессы глобализации в истории культуры Беларуси / И. Г. Углик // Глобализационные процессы в сфере культуры: альтернативные пути и перспективы развития: сборник научных статей / Под науч. ред. В. Ф. Мартынова [и др.] – Минск: Частное учреждение образования «Институт современных знаний имени А. М. Широкова». – 2019. – С. 26 – 40.

14. Углик, И. Г. Основные факторы этнокультурной истории Беларуси/ И. Г. Углик // Наука и образование в условиях социально-экономической трансформации общества: материалы XIII Международной научно-практической конференции – Минск: Современные знания, 2010. – с. 139-141.

15. Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына: Беларусь: краіна і людзі / В. С. Цітоў. - 2-е выд. – Мінск: Беларусь, 2001. - 208с.

16. Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя / Беларус. Сав. Энцыкл; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал.рэд.) [і інш.].-Мінск: БелСЭ, 1989. - 575с., іл.

Дополнительная

1. Аляксееў, А. Спадчына Беларусі – Heritage of Belarus / А. Аляксееў, А. Лукашэвіч. – Мінск: Мін. ф-ка каляр. друку, 2004. - 318с., іл.

2. Архітэктура Беларусі: энцыкл. даведнік / рэдкал.: А. А.Воінаў і інш. – Мінск: БелЭН, 1993. – 620с..

3. Беларусазнаўства: навук. дапаможнік / БДУ; П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш.; пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мінск: Завігар, 1998. – 284с.

4. Вуглік І. Р. Да праблемы рэгіянальных асаблівасцей матэрыяльнай культуры беларускіх сялян XVII-XVIII ст. / Весці БДПУ. Серыя 2. Гісторыя.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Культуралогія. – 2010. – № 2. – С. 34-39.

5. Высоцкая, Н. Ф. Іканапіс Беларусі XV-XVIIIстст. / Н. Ф. Высоцкая. – Мінск: Беларусь, 2001. – 230с.

6. Гісторыя беларускага мастацтва: у 6т. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэдкал.: С.В.Марцэлеў (гал. рэд.) і інш.- Мінск: Навука і тэхніка, 1988 – 6 т.

7. Грамадскі быт і культура гарадского насельніцтва Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 416с.

8. Жывапіс Беларусі XII-XVIII стст. – Мінск: Беларусь, 1989. – 220с.

9. Кулагін, А. М. Каталіцкія храмы на Беларусі: энцыкл. даведнік / А. М. Кулагін. - Мінск: БелЭН, 2000.– 216с.

10. Кулагін, А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі: энцыкл. даведнік / А. М. Кулагін. - Мінск: БелЭН, 2001.– 328с.

11. Сержпутоўскі, А. К. Русальная нядзеля. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі. – Мн.: Вышэйшая школа, 2009. – 162 с.

12. Смятаннікаў, В. С. Беларусазнаўства: вучэб. дапамож. / В. С. Смятаннікаў. – Мінск: Тэхнапрынт, 2000.– 242 с.

13. Сыракомля, Уладзіслаў. Добрыя весці / Уладзіслаў Сыракомля. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1993. – 526 с.

14. Титов, В. С. Историко – этнографическое районирование материальной культуры белорусов. 19 – начало 20 вв./ В. С. Титов. – Мн.: Наука и техника, 1983. – 152 с.

15. Ткачоў, М. А. Замкі і людзі / М. А. Ткачоў. – Мінск: Ураджай, 1991. – 331с.

16. Углик, И. Г. Историко-культурная топонимическая ономастика Беларуси последней четверти XVIII в. (на материалах письменных источников) / И. Г. Углик // Наука и образование современной Евразии: традиции и инновации: Сборник научных статей. Материалы Евразийского научного форума, посвященного 300-летию со дня рождения М. В. Ломоносова.24-28 октября

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

2011 г.: – В 3-х частях. / Под ред. М. Ю. Спириной, С. М. Елисеева, Е. Е. Ланиной. – СПб.: МИЭП, – 2011. – Часть 3. – С. 161– 168.

17. Углик, И. Г. Историко-культурные регионы Беларуси в историческом ракурсе / И. Г. Углик // Человек и общество в противоречиях и согласии. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 20 ноября 2014 г. – Нижний Новгород: Гладкова О. В., 2014. – С. 104–109.

18. Углик, И. Г. Маркеры интеграционных этнокультурных образований Европы: история и современность / Углик, И. Г. // Человек и общество в противоречиях и согласии: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 19 ноября 2020 г. – Нижний Новгород: Гладкова О. В., 2020. – С. 16 – 23.

19. Углик, И. Г. К проблеме историко-культурной идентификации Полесья в XVII-XVIII веках. / Весник Международного “Института управления» (международный межрегиональный журнал). – Москва-Архангельск-Милан: Институт управления. – 2011. – № 5 – 6.– С. 127-131.

20. Чантурия, В. А. Атлас памятников архитектуры и мемориальных комплексов Белорусии / В. А. Чантурия. – Минск: Вышэйшая школа, 1983. – 110 с.

21. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо – западного края / П.В. Шейн. – СПб, 1887 – 1901, - Т. 1 – 3.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Требования к знаниям и компетенциям студента при прохождении промежуточной аттестации по учебной дисциплине в форме зачёта

Отметка	Критерии отметки
Зачтено	Достаточный объём знаний в рамках образовательного стандарта высшего образования; усвоение основной литературы, рекомендованной учебной программой по учебной дисциплине; использование научной терминологии, логическое изложение ответа на вопросы, умение делать выводы без существенных ошибок; владение инструментарием учебной дисциплины, умение ориентироваться в основных теориях, концепциях и направлениях по изучаемой учебной дисциплине и давать им оценку; работа под руководством преподавателя на самостоятельных занятиях, допустимый уровень культуры исполнения заданий.
не зачтено	Недостаточно полный объём знаний в рамках образовательного стандарта высшего образования; знание части основной литературы, рекомендованной учебной программой по учебной дисциплине; использование научной терминологии, изложение ответа на вопросы с существенными, логическими ошибками; слабое владение инструментарием учебной дисциплины; неумение ориентироваться в основных теориях, концепциях и направлениях по изучаемой учебной дисциплине.

Перечень используемых средств диагностики результатов учебной деятельности

1. Устный опрос на семинарских занятиях.
2. Коллоквиумы в устной и письменной формах
3. Подготовка докладов и рефератов, их анализ.
4. Подготовка и демонстрация мультимедийных презентаций.
5. Проведение письменных проверочных работ (тестирование по каждой из тем осуществляется в виде терминологического диктанта; работы на сопоставление терминов и определений, понятий и их авторов; кратких тестов с выбором одного ответа).
6. Написание эссе, творческих работ.
7. Конспектирование и обсуждение источников в соответствии с изучаемыми темами.

Требования к организации самостоятельной работы обучающихся

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Для организации и контроля выполнения самостоятельной работы студентов по учебной дисциплине используется система электронного обучения Moodle.

Содержание самостоятельной работы студентов и формы контроля отражены в учебно-методической карте и графиках самостоятельной работы, которые утверждаются заведующим кафедрой на учебный семестр.

Студентам предлагается следующий перечень заданий для осуществления самостоятельной работы:

– изучение библиографии темы,
– работа с первоисточниками (сборниками аутентичных текстов),
– приобретение навыков анализа и обобщения имеющегося материала,
– подготовка тематических рефератов.

Контроль СРС осуществляется в процессе аудиторной учебной деятельности.

ТТЕБОВАНИЯ К ВЫПОЛНЕНИЮ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ДНЕВНОЙ (ОЧНОЙ) И ЗАОЧНОЙ ФОРМ ПОЛУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

№	Название темы	Количество часов на СРС	Задание	Форма исполнения	Цель задания
1	Понятие традиционно-бытовой культуры	4	Определить характерные черты традиционной культуры	Знакомство с библиографией	Сформировать представление о традиционной культуре
2	Традиционное жилье	6	Выявить основные виды сельских поселений, дать их характеристику	Определить тему реферата	Научиться классифицироваттипы жилья
3	Традиционная одежда	4	Определить компоненты народного костюма	Опрос	Выявить этнокультурную специфику уостюма
4	Сельхозтезника, промыслы и ремесла	4	Вявить основные приемы сельхозработ промыслы и ремесла	Опрос доклады	Определить характерные черты сельхозтехники, промыслов и ремесел

5	Традиционная кухня	**4**	Определить основные блюда народной кухни	Доклады	Выявить характерные особенности белорусской кухни
6	Народный календарь	4	Выявить этапы формирования народного календаря	Опрос	Сформировать представления о компонразтрах народного календаря
7	Традиционная календарная обрядность		Изучить основные этапы обрядности	Локлады	Определить периодизацию календарной обрядности
8	Семейная обрядность	4	Изучмть виды емейной обрядности	Доклады, коллоквиум	Выявить характерные черты семейной обрядности
9	Прозаичские жанры фольклора		Выявить прозаичекие жанры фольклора	Доклады	Определить специфику прозаических жанров
10	Поэтичекие жанры фольклора		Определить хараетреные черты жанров поэтического фольклора	Опрос	Выяить пецифику жанров поэтического фольклора
11	Структура белорусской мифольогии		Изучить компоненты структуры белорусской мифологии	Доклды	Определить структурные эленменты мифологии
12	Виды мифов		Определить типологию мифов	Опрос	Выявитьспцифику видлов мифов
13	Боги белорусской мифологии		Определить типоологию белорусских богов	Доклады	Выявить принципы типологии белоруских богов
14	Белорусская демонология		Определить основные виды персонажей	Опрос	Выявить принципы типологии персонажей
	Итого	**26**			

№	Название темы	Количество часов на СРС	Задание	Форма исполнения	Цель задания
1	Понятие традиуионно-бытовой культуры	22	Определить понятие традиционной культуры	Изучение библиографии	Сформировать понятие культурного региона
2	Традиционное жилье	30	Выявить основные виды сельских поселений, дать их характеристику	Подготовка рефератов	Определить принципы типологии жилья
3	Структура белоруской мифологии		Изучить компоненты структуры белорусской мифологии	Родготовка рефераьлв	Определить структурные эленменты мифологии
Итого		**52**			

Контрольные вопросы по темам учебной дисциплины

Понятие культуры

Понятие этноса

Понятие традиционной культуры

Теоретические концепции этнологии

Методы этнографического исследования

Этногенез белорусов

Основные этапы этнической истории белорусов

Межэтнические контакты на белорусских землях

Этнонимика белорусов

Историко-культурные регионы Беларуси

Традиционная материальная культура

Традиционная духовная культура

РЕПОЗИТОРИЙ ИОЗ

Фольклор и его виды

Мифология белорусов

Тематика рефератов и творческих работ для самостоятельной работы студентов

1.Предметное поле этнографии и этнологии

2. Структурализм и культурный регионализм (реферат)
3. Диффузионизм и культурный регионализм
4. Эволюционизм и культурный регионализм
5. Этнография белорусов в трудах Е. Романова (реферат)

6.Этнография белорусов в трудах П. Шейна (реферат)

7. Этнография белорусов в трудах Н. Никифоровского (реферат)
8. Местечко: история, люди, культура.
9. Виды строений крестьянской усадьбы (реферат)
10. Особенности белорусского природно-культурного ландшафта
11. Традиционный мужской костюм белорусов. (реферат)
12. Символика белорусского орнамента
13. Женский традиционный костюм
14. Региональные особенности народного костюма
15. Белорусская свадьба в издании БНТ (реферат)
16. Виды семейной обрядности белорусов (реферат)
17. Периоды календарной обрядности белорусов (реферат)
18. Особенности белорусского песенного фольклора (реферат)
19. Белорусские легенды и предания (реферат)
20. Традиционная белорусская кухня (реферат)
21. Белорусская традиционная сельхозтехника (реферат)
22. Промыслы и ремесла белорусов (реферат)
23. Структура белорусского мифологического космоса (творческая работа)
24. Виды богов белорусской мифологии (реферат)

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

25. Белорусская демонология (реферат)

26. Оборотни (волколаки, упыри) в белорусской мифологии (творческая работа).

Перечень вопросов к зачету

Паняцце традыцыйнай культуры.

Асноўная абрадавая частка вяселля.

Фальклор і яго жанры.

Хрэсьбіны.

Паняцце этнаграфіі.

Пахавальная абраднасць

Папярдні абрадавы цыкл радзін.

Традыцыйная хата.

Абраднасць і фальклор веснавога цыклу.

Тыпы сельскіх пасяленняў.

Абраднасць і фальклор купалля.

Традыцыйная сядзіба.

Абраднасць і фальклор калядак.

Традыцыйнае жаночае адзенне.

Абраднасць і фальклор асенняга цыклу.

Традыцыйнае мужчынскае адзенне.

Народны каляндар.

Прадукты беларускай кухні.

Беларуская казка.

Прылады ўборкі і апрацоўкі збожжа.

Язычніцкія багі беларусаў.

Традыцыйныя напоі беларускай кухні.

Пазаабрадавая паэзія.

Земляробчая тэхніка беларусаў.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Прыказкі і прымаўкі.

Нячысцікі культурнай прасторы.

Лягенды і паданні.

Хрысціянскія персанажы ў беларускай традыцыйнай духоўнай культуры.

Беларуская касмагонія.

Міфалагічныя персанажы беларусау (пераветні, асілкі).

Язычніцкае і хрысціянскае ў беларускай духоўнай культуры.

Народны тэатр.

Папярэдняя частка вяселля.

Традыцыйная хата.

Віды міфаў.

Традыцыйныя стравы з бульбы

Традыцыйныя стравы беларускай кухні.

Нячысцікі прыроднай прасторы.

Памінальныя дні нябожчыкау.

Промыслы и рамёствы.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

ДОПОЛНЕНИЯ И ИЗМЕНЕНИЯ К УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЕ
ПО ИЗУЧАЕМОЙ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЕ
на 202__/202__ учебный год

№№ пп	Дополнения и изменения	Основание

Учебная программа пересмотрена и одобрена на заседании кафедры социально-гуманитарных дисциплин и менеджмента (протокол № ____ от ________ 202_ г.)

Заведующий кафедрой

______________________ ________________ ___________________
(степень, звание) (подпись)

УТВЕРЖДАЮ
Декан факультета

______________________ ________________ ___________________
(степень, звание) (подпись)

.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

4.2. Список литературы

Основная

1. Беларуская народная творчасць. Легенды и паданні / рэдкал. А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : Навука і тэхника, 1993. – 544 с.

2. Беларуская народная творчасць Сацыяльна-бытавыя казкі / рэд. В. К. Бандарчык. – Мн. : Навука і тэхніка, 1976. – 520 с.

3. Беларуская народная творчасць Паэзія беларускага земляробчага календара / рэдкал. В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1992. – 662 с.

4. Беларуская народная творчасць – Пахаванні, памінкі, галашэнні / рэд. А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.

5. Беларуская народныя творчасць. Земляробчы каляндар: абрады і звычаі / АН БССР, Ін-т мастацтвазанаўства, этнаграфіі і фальклору; рэд.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1990. – 489 с.

6. Белорусы / РАН, Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая; НАН Беларуси, Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы; отв. ред. В. К. Бондарчик [и др.]. – М. : Наука, 1998. – 502 с.

7. Болотова, Ю. Г. Региональные культуры Беларуси: курс лекций с приложениями: для студентов специальности «Культурология (по направлениям)» / Ю. Г. Болотова, Е. А. Макарова, Ю. В. Чернявская. – Мн. : Современные знания, 2009. – 90 с. – Электрон. опт. диски (CD-ROM). – 1 диск.

8. Вуглік, І. Р. Матэрыяльная культура і быт беларусаў XVII–XVIII стст. : вуч.-метад. дапаможнік / І. Р. Вуглік. – Мн. : БДПУ, 2005. – 114 с.

9. Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў трох тамах. – Мн. : Бел. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2007–2010. – Т. 1. – 2007. – 687 с.

10. Локотко, А. И. Историко-культурные регионы Беларуси / А. И. Локотко. – Мн. : Бел. навука, 2002. – 223 с.

11. Рэспубліка Беларусь: вобласці і раены: энцыклапедычны даведнік / аўт.-склад. Л. В. Календа. – Мн. : БелЭН, 2004. – 568 с.

12. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі: вучэб. дапаможнік / А. Ф. Самусік. – Мн. : БДЭУ, 2004. – 209 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

13. Углик, И. Г. Процессы глобализации в истории культуры Беларуси / И. Г. Углик // Глобализационные процессы в сфере культуры: альтернативные пути и перспективы развития: сборник научных статей / под науч. ред. В. Ф. Мартынова [и др.]. – Мн. : Институт современных знаний имени А. М. Широкова, 2019. – С. 26–40.

14. Углик, И. Г. Основные факторы этнокультурной истории Беларуси / И. Г. Углик // Наука и образование в условиях социально-экономической трансформации общества: материалы XIII Междунар. науч.-практ. конф. – Мн. : Современные знания, 2010. – С. 139–141.

15. Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына: Беларусь: краіна і людзі / В. С. Цітоў. – 2-е выд. – Мн. : Беларусь, 2001. – 208с.

16. Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя / Беларус. Сав. Энцыкл.; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : БелСЭ, 1989. – 575 с.

Дополнительная

1. Аляксееў, А. Спадчына Беларусі – Heritage of Belarus / А. Аляксееў, А. Лукашэвіч. – Мн. : Мін. ф-ка каляр. друку, 2004. – 318 с.

2. Архітэктура Беларусі: энцыкл. даведнік / рэдкал.: А. А. Воінаў [і інш.]. – Мн. : БелЭН, 1993. – 620 с.

3. Беларусазнаўства: навук. дапаможнік / БДУ; П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі [і інш.]; пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн. : Завігар, 1998. – 284 с.

4. Вуглік, І. Р. Да праблемы рэгіянальных асаблівасцей матэрыяльнай культуры беларускіх сялян XVII–XVIII стст. / І. Р. Вуглік // Весці БДПУ. Серыя 2. – 2010. – № 2. – С. 34–39.

5. Высоцкая, Н. Ф. Іканапіс Беларусі XV–XVIII стст. / Н. Ф. Высоцкая. – Мн. : Беларусь, 2001. – 230 с.

6. Гісторыя беларускага мастацтва: у 6 т. / АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; рэдкал.: С. В. Марцэлеў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1988. – 6 т.

7. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн. : Навука і тэхніка, 1990. – 416 с.

8. Жывапіс Беларусі XII–XVIII стст. – Мн. : Беларусь, 1989. – 220 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

9. Кулагін, А. М. Каталіцкія храмы на Беларусі: энцыкл. даведнік / А. М. Кулагін. – Мн. : БелЭН, 2000. – 216 с.

10. Кулагін, А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі: энцыкл. даведнік / А. М. Кулагін. – Мн. : БелЭН, 2001. – 328с.

11. Сержпутоўскі, А. К. Русальная нядзеля. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі. – Мн. : Выш. школа, 2009. – 162 с.

12. Смятаннікаў, В. С. Беларусазнаўства: вучэб. дапомож. / В. С. Смятаннікаў. – Мн. : Тэхнапрынт, 2000.– 242 с.

13. Сыракомля, Уладзіслаў. Добрыя весці / У. Сыракомля. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1993. – 526 с.

14. Титов, В. С. Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов: XIX – начало XX в. / В. С. Титов. – Мн. : Наука и техника, 1983. – 152 с.

15. Ткачоў, М. А. Замкі і людзі / М. А. Ткачоў. – Мн. : Ураджай, 1991. – 331 с.

16. Углик, И. Г. Историко-культурная топонимическая ономастика Беларуси последней четверти XVIII в. (на материалах письменных источников) / И. Г. Углик // Наука и образование современной Евразии: традиции и инновации: Материалы Евразийского научного форума, посвященного 300-летию со дня рождения М. В. Ломоносова. 24–28 окт. 2011 г.: сб. науч. ст. в 3 ч. / под ред. М. Ю. Спириной, С. М. Елисеева, Е. Е. Ланиной. – СПб. : МИЭП. – 2011. – Ч. 3. – С. 161–168.

17. Углик, И. Г. Историко-культурные регионы Беларуси в историческом ракурсе / И. Г. Углик // Человек и общество в противоречиях и согласии : сб. науч. тр. по материалам Междунар. науч.-практ. конф. 20 нояб. 2014 г. – Н. Новгород : Гладкова О. В., 2014. – С. 104–109.

18. Углик, И. Г. Маркеры интеграционных этнокультурных образований Европы: история и современность / И. Г. Углик // Человек и общество в противоречиях и согласии : сб. науч. тр. по материалам Междунар. науч.-практ. конф. 19 нояб. 2020 г. – Н. Новгород : Гладкова О. В., 2020. – С. 16–23.

19. Углик, И. Г. К проблеме историко-культурной идентификации Полесья в XVII–XVIII веках. / Весник Международного Института управления

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

(международный межрегиональный журнал). – М. : Архангельск : Милан : Институт управления. – 2011. – № 5–6. – С. 127–131.

20. Чантурия, В. А. Атлас памятников архитектуры и мемориальных комплексов Белорусии / В. А. Чантурия. – Мн. : Выш. школа, 1983. – 110 с.

21. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края / П. В. Шейн. – СПб., 1887 – 1901. – Т. 1–3.

4.3. Терминологический словарь

Адаптация – (от лат. adapto приспособляю) приспособление организма к изменяющимся внешним условиям. Социально-культурная адаптация – существенная составляющая этнических процессов.

Ассимиляционный процесс – процесс этнического объединения, в ходе которого происходит поглощение одного этноса другим.

Болонский процесс – процесс сближения и гармонизации систем высшего образования стран Европы с целью создания единого европейского пространства высшего образования.

Диффузионистские процессы – процессы распространения культурных элементов из определенного эпицентра.

Европейское пространство высшего образования – единое европейское образовательное пространство всех стран, участвующих в Болонском процессе, в области высшего образования. Было основано в марте 2010 г. во время конференции (Будапешт–Вена) министров образования Европы.

Интеграционный процесс – процессы этнического объединения, в процессе которых у нескольких этносов появляются обшие культурные черты.

Исследовательская деятельность – это специфическая человеческая деятельность, основанная на системном инструментарии, направленая на удовлетворение познавательных интеллектуальных потребностей, продуктом которой является новое знание, полученное в соответствии с поставленной целью и с объективными законами познания.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Миксационный процесс – процесс взаимодействия одной или более этнокультурных составаляющих, в результате чего появляется третий объект, соединяющий четры взаимодействующих.

Научное исследование – один из видов познавательной деятельности, отличительной особенностью которого является использование научного иетода для получения новых знаний. Это – процесс изучения, эксперимента, концептуализации и проверки теории, связанной с получением научных знаний.

Нация – форма этноса, присущая периоду капиталистического общества.

Народность – форма этноса, имеющая относительно слабые этноконсолидационные параметры и связанная в основном с эпохой феодализма.

Племя – первичная форма этноса, присущая в основном первобытному, рабовладельческому, феодальному обществу.

Полиэтническая культура – культура этноса, сходная с культурой других этносов.

Традиционная культура – культура преимущественно сельского населения, основанная на устойчивой традиции и устной передаче информации.

Самостоятельная работа – это вид учебной деятельности, выполняемый обучающимися без непосредственного контакта с преподавателем или управляемый преподавателем опосредовано через специальные учебные материалы.

Социализация – процесс и результат усвоения обучающимся социального опыта, ценностей, норм, установок поведения. В результате обучающийся становится культурным, образованным и воспитанным человеком. В функционировании традиционной культуре социализация занимает важнейшее место.

Субэтнос – локальное подразделение этноса, абладающее осознанием своих отличий (этниконом).

Учебная дисциплина – логически завершенный раздел знаний, изучаемый в пределах какой-либо программы обучения в пределах одного периода (семестра, триместра, четверти).

Этническая история – период этнических процессов, следующих за этногенезом.

РЕПОЗИТОРИЙ МСЗ

Этногенез – процесс произхождения народа (этноса).

Эволюционные процессы – процесс поступательного саморазвития культуры этноса.

Электронное средство обучения – это средство, работающее с использованием компьютерной и телекоммуникационной техники и применяемое непосредственно в образовательном процессе. ЭСО могут быть следующих основных типов: тестирующие системы, электронные тренажеры, виртуальные учебные лаборатории, информационно-справочные системы (учебные базы данных, электронные энциклопедии, справочники), дидактические компьютерные игры и др.

Этнографическая группа – территориально-локальное подразделение этноса, имеющее специфические культурные особенности.

Этноним – название этноса; со стороны экзоэтноним, самоназвание – эндоэтноним.

Этнографическая экспедиция – основная форма осуществления сбора этнографического материала в полевых условиях.

Этнос – основная единица этнической классификации, обладающая набором признаков: общность территории, языка, этнонима, этнического самосознания, культуры, психологии, социально-экономической системы, антропологического облика.

Этносоциальный организм – этническое, социальное образование, органически соединяющее социальные (социально-политические) и этнические параметры.

Этноспецифическая культура – культура этноса, составляющая его этническую специфику.

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Содержание

Введение 3
1. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ 7
1.1. Содержание лекционных занятий 7
2. ПРАКТИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ 41
2.1. Требования к подготовке и проведению семинарских занятий 41
2.2. Тематика семинарских занятий 41
3. РАЗДЕЛ КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ 42
3.1. Формы и методы контроля над работой 42
3.2. Контрольные вопросы по темам учебной дисциплины 42
3.3. Вопросы по темам семинарских, практических занятий 43
3.4. Тесты 45
3.5. Основные виды и формы самостоятельной работы 45
3.6. Тематика рефератов и творческих работ для самостоятельной работы студентов 46
3.7. Тематика дипломных, курсовых работ 48
3.8. Вопросы к зачету по дисциплине «Этнография, мифология и фольклор белорусов» 48
3.9. Критерии оценки результатов учебной деятельности студентов 50
4. ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЙ РАЗДЕЛ 52
4.1. Учебная программа 52
4.2. Список литературы 79
4.3. Терминологический словарь 82

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ

Учебное электронное издание

Составитель
Углик Игорь Григорьевич

ЭТНОГРАФИЯ, МИФОЛОГИЯ И ФОЛЬКЛОР БЕЛОРУСОВ

*Электронный учебно-методический комплекс
для обучающихся специальности
6-05-0314-03 Социально-культурный менеджмент и коммуникации*

[Электронный ресурс]

Редактор *А. Н. Голотвина*
Технический редактор *Ю. В. Хадьков*

Подписано в печать 29.05.2026.
Гарнитура Times Roman. Объем 0,5 Мб

Частное учреждение образования
«Институт современных знаний имени А. М. Широкова»
Свидетельство о регистрации издателя №1/29 от 19.08.2013
220114, г. Минск, ул. Филимонова, 69.

ISBN 978-985-547-533-1

9 789855 475331

РЕПОЗИТОРИЙ ИСЗ